

DİVAN ŞİİRİNDE MAHALLİLEŞME KAVRAMI VE BÂKÎ DİVANI'NDA BAZI MAHALLÎ UNSURLAR BAŞLIĞIN

*Mehtap ERDOĞAN**

ÖZET

Genel olarak, yaşanan coğrafyanın, sosyal hayatın, gerçek olayların şiire aksetmesi, dilde sadeleşme ve yerli nazım biçimlerini kullanmaya yönelme olarak tanımlanan mahallileşme için akım, hareket, cereyan, eğilim, tarz ya da üslup gibi farklı ifadelerin kullanılmaktadır. Onun bir akım olarak nitelenip nitelenemeyeceği konusu kesinlik kazanmamıştır. Biz, bu çalışmada mahallileşmenin bir akım olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği üzerinde durduk. Ancak birçok değerli araştırmacının şüpheyle yaklaştığı böyle hassas bir konuda net bir hükme varmayıp kararı okuyuculara bıraktık. Çalışmanın ikinci bölümünde ise iddia edilenin aksine divan şairlerinin yaşadıkları topluma uzak kalmadıklarının, divan edebiyatının yalnızca yüksek zümrenin hayallerine dayalı bir edebiyat olmadığını güzel bir kanıtı olan mahallileşmenin, kendini en güzel ve en belirgin bir şekilde gösterdiği divan edebiyatı ürünlerinden biri olan Bâkî Divanı incelenerek tespit edilen mahallî unsurlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: mahallileşme, edebiyat akımı, Bâkî, sosyal hayat.

TERM OF LOCALIZATION IN THE CLASSICAL SCHOOL POETRY AND IN BÂKÎ 'S DIVAN SOME LOCAL FACTORS

ABSTRACT

Generally it is used different expression like current, movement, trend, manner, style or form for localization which is defined that local geography, social life and true to life reflect to poem, simplification of

* Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, mehtaberdogan@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

language and trending use local form of poetry. It hasn't gain certainty if it could qualify as a current. In this work, we examine if localization could being defined as a current. But we come to a decision about such a sentimental matter which many researchers look uncertainly and we it to readers decision. In the second part of work Baki's Divan, one of the classical school poetry's achievements which localization shows itself in most beautiful and most outstanding is examined and given place to local factors which is made firm. Thus it is worked to be proved that classical school poetry is poems wasn't far from society which they had lived and classical school poetry isn't a literature which is based on dreams felite on the contrary to pretensions.

Key Words: local, movement of literature, Bâkî, social life.

Giriş

Divan edebiyatı çok geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyunca varlık göstermiş, dünyanın en zengin kültür kaynaklarından beslenmiş bir edebiyattır. Din ve tasavvuf, sosyal hayat, çeşitli hakiki ve batıl ilimler, mitoloji, tarihî ve efsanevî kahramanlar vs. onun kaynakları arasındadır; fakat bunlardan divan şiirinin sosyal hayatla olan bağı çoğu zaman gözardı edilmiş; o, gerçek hayattan uzak olmakla suçlanmış ve bu konuyla ilgili tartışmalar sürüp gitmiştir. Ancak son zamanlarda Osmanlı dönemine ait edebî ürünlerin dikkatle incelenmesine yönelik yapılan çalışmalar, konuya açıklık getirmekte, divan şiirinin Osmanlı hayatı ve tarihi ile olan sıkı bağları gözler önüne serilmektedir. İşte bu noktada karşımıza yeni bir kavram ve yeni bir tartışma konusu çıkmaktadır: Mahallileşme.

Mahallileşme genel olarak, yaşanan coğrafyanın, sosyal hayatın, gerçek olayların şiire aksetmesi, dilde sadeleşme ve yerli nazım biçimlerini kullanmaya yönelme olarak tanımlanmaktadır. Ancak onun bir akım olarak nitelenip nitelenemeyeceği konusu kesinlik kazanmamıştır.

Divan şiirinde mahallileşmeden bahseden kaynaklara şöyle bir göz attığımızda bu kavram için akım, hareket, cereyan, eğilim, tarz ya da üslup gibi ifadelerin kullanıldığını, bazı kaynaklarda bu konuya temkinli yaklaşılırken çoğu kaynakta bu ifadeler arasında bir ayrımın

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

gözetilmediğini fark etmekteyiz. Konuyla ilgili bazı örneklere bakalım:

Mahallileşmenin akım olup olmadığı üzerinde durmadan Nihat Sami Banarlı cereyan, Mine Mengi ve Mustafa İsen ise akım demeyi tercih etmiştir.

Nihad Sami Banarlı: “Mahallileşme Cereyanı, Türk dilinin ve edebiyatının kendi içinden olgunlaşması ve millileşmesi manasında, yerli ve halk tesirinde bir harekettir. Bu cereyan, öteden beri ince bir iz hâlinde varlığı hissedilen, dilde sadelik ve edebiyatta millileşme hareketlerinin XVIII. asırda birinci sınıf şairlerin ısrarlı iştirakleriyle kuvvetlenmesinden doğan bir yerlileşme çığıdır.”¹

Mine Mengi: “Nedim, mahallileşme akımının önde gelen temsilcisidir.”²

Mustafa İsen’e göre divan edebiyatında Türkî-i basit, mahallileşme ve sebk-i hindî olmak üzere üç akım vardır. “...Mahallileşme ise, Bâkî ile başlayan İstanbul Türkçesinin, dilimizin tabii cümle yapısına uygun olarak yerlileştirilmeye çalışılması faaliyetidir. Bu akım, Arap ve İran edebiyatından gelme müşterek imaj sistemini, kendi hayal gücünün malı hâline getirerek, mahallî, millî karakter ve yaşayışımızdan da renk, yankı ve zevk katarak kullanma gayreti içindedir.”³

Bazı araştırmacılar ise konuya şüpheyile yaklaşarak mahallileşme için akım kavramını kullanmamaya dikkat etmişlerdir.

H. Dilek Batislam, Nedim Divanı’ndaki mahallî unsurlar üzerine hazırladığı yüksek lisans tezinde mahallileşmeyi hareket kavramıyla ifade eder. “Mahallileşmenin Arap ve daha çok İran edebiyatları etkisi altında gelişen divan şiirimizde, dilde sadeleşmeyle başlayarak zaman içinde gelişen, dilden biçime ve içeriğe de yansıyan, edebiyatımızın kendi toplumumuza ve yaşamımıza yönelmesine kadar genişleyen bir millileşme hareketi olduğunu söyleyebiliriz.”⁴ Ancak Nedim’in şiirlerindeki atasözleri ve deyimler üzerine yazdığı bir makalesinde mahallileşmeden akım diye bahseder. “Mahallileşme

¹ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, MEB. Yayınları, İstanbul 1998, s.745.

² Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi Edebiyat Tarihi-Metinler**, Akçağ, Ankara 2005, s.211.

³ Mustafa İsen, **Ötelerden Bir Ses**, Akçağ, Ankara 1997, s.497.

⁴ H. Dilek Batislam, **Nedim Divanı’nda Mahallileşme** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana 1993.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

akımının etkisiyle 17. yüzyıl sonlarıyla 18. yüzyıl başlarında divan şiiri işlediği konular bakımından gelişip zenginleşir.”⁵

Mustafa Ayyıldız, Hamdi Birgören, mahallileşme ve sebk-i hindi için her ne kadar akım denilse de Türk edebiyatında en önemli değişikliğin Batı etkisiyle olduğunu belirtmişlerdir: “İslamî dönemde de mahallileşme, sebk-i hindî gibi akımlardan, saray ve konaklar etrafında bir araya gelen şair ve yazarlardan bahsedilirse de Türk edebiyatındaki en önemli değişiklik Batı etkisiyle kendisini göstermiştir.”⁶

Muhsin Macit, Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal ve Ali Fuat Bilkan da konuya temkinli yaklaşanlar arasındadır. Onlar akım yerine cereyan, tarz veya üslup demeyi tercih etmişlerdir.

Muhsin Macit, Nedîm’le ilgili bir yazısında, “Nedîm, Necatî’yle belirginleşen, Bâkî ve Şeyhülislam Yahya gibi şairlerin elinde mükemmelleşen mahallileşme cereyanının, 18. yüzyıldaki en büyük temsilcisidir.”⁷ diyerek mahallileşme için cereyan kavramını kullanmayı tercih etmiştir.

Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, mahallileşmeden bahsederken tarz ve üslup kavramını kullanırlar: “Mahallî/Yerli Tarz olarak isimlendirilebilecek bir diğer şiir tarzı, şiirde yerli ve mahallî unsurlara fazlaca yer verme anlayışıdır. Bu dönemde gittikçe yaygınlaşmaya başlayan sade dil ve mahallî ifadeleri kullanım, yerli konu arayışı daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan mahallileşme üslubuna da kaynaklık etmiştir.”⁸

Ali Fuat Bilkan, divan edebiyatının orta klasik dönemini anlattığı yazısında⁹ bu dönemde klasik üslup, sebk-i hindî (Hind tarzı), didaktik üslup (hikemî tarz) ve mahallî/folklorik üslup olmak üzere dört farklı üslup olduğunu ifade etmektedir. Mahallileşme kavramı için mahallî/folklorik üslup ya da mahallileşme üslubu ve mahallileşme cereyanı demeyi tercih etmiş, akım kelimesini hiç kullanmamıştır. Orta klasik dönem I. Ahmed (1590-1617) ile II. Mustafa (1664-1703)’nın saltanat yıllarını kapsayan bir ara dönemdir.

⁵ H. Dilek Batislam, “Nedîm Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler” Türkoloji Araştırmaları 1997, Fuat Özdemir Anısı, Adana 1997, s.109.

⁶ Mustafa Ayyıldız, Hamdi Birgören, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Akçağ, Ankara 2003, s.617-618.

⁷ Muhsin Macit, “Mahallileşme Cereyanı ve Nedîm”, Yeni Türkiye (Osmanlı) 9 (Kültür ve Sanat), Ankara 1999, s.711-717.

⁸ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2004, s.347.

⁹ Ali Fuat Bilkan, “Orta Klasik Dönem: Nazım”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C.5, AKM Yayınları, s.355-414.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Ona göre bu dönemde ortaya çıkan şiirde yerli, mahallî unsurlara yer verme anlayışı yani mahallî/folklorik üslup, daha sonraki dönemde ortaya çıkacak olan mahallileşme cereyanı ve Nedîm üslubunun temellerini de oluşturmaktadır. Yani bu dönemde, 16. yüzyılda, mahallî öğeler şiirde bolca kullanılarak mahallî bir üslup oluşturulmuş, daha sonra bu üslup gelişerek Nedîm’le birlikte bir mahallileşme cereyanına dönüşmüştür.

Ziya Avşar ve Atilla Özkırmıllı ise mahallileşmenin akım olup olmadığı hususunda kesin kanaate varan isimlerdir.

Türkî-i basitin akım olup olmadığı üzerinde detaylı bir çalışma yapan ve sonuçta onun akım olmadığına, mahallileşme akımının bir sonucu olduğuna karar veren Ziya Avşar, aynı yazıda birkaç satır sonra mahallileşmeden hareket diye bahseder: “Mahallileşme hareketinin Necâtî’den sonra bulduğu revaç, her anlayışın ifrat ve tefrit arasında renkleri de beraberinde getirdiğini hatırd tutarak, sanırım bazı şairlere, bu konuda daha ileri bir adım atmak düşüncesini vermiştir.”¹⁰ Ancak Ziya Avşar’a göre mahallileşme tarihî seyri itibariyle tam bir akımdır. “XIV. yüzyıl şairlerinden Dehhanî, Ahmedî, Kadı Burhaneddin ve Ahmed-i Dâ’î gibi şairler ve izleyen yüzyılda onlara uyarak Şeyhî ve Ahmed Paşa Fars şiirini esas alarak, şiir söylerler. Bu tutumun doğal bir sonucu olarak Türkçeye yabancı kelimeler girer. Bu dönemde Arap ve Acem coğrafyalarından gelen şairlerin de gereğinden fazla ilgi görmesi üzerine, bir tepki hareketi olarak mahallileşme akımı doğar. Mahallileşme, tarihî seyri itibariyle tam manasıyla bir akımdır.”¹¹

Atilla Özkırmıllı ise Ziya Avşar’ın tersine sözlerine divan şiirinde günümüzdeki anlamıyla akımların varlığından söz edilemeyeceğini söyleyerek başlar. Ona göre divan şiirinde iki eğilim vardır. Biri sebk-i hindî diğeri ise yerlileşme eğilimidir: “Yerlileşme eğilimini ise biçim ve öz açısından iki ayrı düzeyde ele almak gerekmektedir. Biçimde yerlilik, dilde, söyleyişte yabancı sözcüklerden kaçınmak, Türkçeye yönelmek olarak özetlenebilir.”¹² Ancak bu sözlerden hemen sonra “Türkî-i basit adı verilen bu akımın temsilcileri...”¹³ diye söze devam eder ki bu da söze divan şiirinde akımların varlığından söz edilemez diye kesin bir hükümde bulduktan sonra Türkî-i basiti akım olarak kabul eden Özkırmıllı’nın kendi içinde çeliştiğini gösterir.

¹⁰ Ziya Avşar, “Türkî-i Basiti Yeniden Tartışmak”, Bilig-18/Yaz 2001, s.139

¹¹ Ziya Avşar, a.g.m., s.140.

¹² Atilla Özkırmıllı, “Türk Yazın Tarihinde Akımlar”, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi, Yazın Akımları Özel Sayısı, Ocak 1981, S.349, s.412.

¹³ Atilla Özkırmıllı, a.g.m., s. 412.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Mahallileşme Bir Akım Mıdır?

Bir edebî anlayışın akım olup olmadığına karar vermeden önce akım kavramıyla tam olarak neyin ifade edildiği ve akım kavramının taşıdığı anlamlar üzerinde durmamız gerekmektedir.

“Akım sözcüğü bir sanat terimi olması yönüyle pek çok kez tanımı yapılmış kavramlardan biridir. İngilizcedeki edebiyat terimleri hakkında bilgi veren bir kaynakta ‘akım’ sözcüğünün İngilizce karşılığı olan ‘movement’, ‘Edebiyatta genellikle bir gelişme veya eğilim için kullanılan ibaredir.’ cümlesiyle tanımlanır. Bir diğer kaynakta da ‘movement’ maddesi içinde ‘group of people’ alt başlığının karşılığında ‘Aynı fikir ve amaçları paylaşan insan topluluğu.’ açıklaması vardır. Fransızca bir kaynakta ise akım’ın Fransızca karşılığı olan ‘école’ sözcüğü, ‘Aynı doktrinleri öğreten ya da aynı üstadı/hocayı takip eden sanatçıların, yazarların, kişilerin oluşturduğu grup.’ şeklinde tanımlanır. Ayrıca ‘école’ sözcüğünün ‘movement’ sözcüğüyle eş anlamlı olduğuna da işaret edilir. Aynı eserin ‘movement’ maddesinde de sözcüğün karşılıklarından biri olarak ‘Sosyal bir hareketliliği düzenleyen ve yön veren organizasyon.’ açıklaması da yer almaktadır.”¹⁴

Türkçe kaynaklarda ise akım şu şekilde tanımlanmıştır:

Cevdet Kudret: “Sanatta (edebiyat, resim, heykel, musiki vd.) belli bir görüş, duyuş ve anlayış sistemine akım denir. Edebiyatta buna ‘edebî okul’, ‘edebî meslek’ adları da verilmiştir.”¹⁵

Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü’nde akım terimi için “Sanatta, düşünce hayatında ve siyasette ortaya çıkan yeni bir görüş, yöntem, hareket, cereyan veya tarz. Edebiyatta buna edebî okul, edebî meslekler adları da verilmiştir. Toplum yaşayışındaki gelişme ve değişimler felsefe ve sanata akseder. Edebiyat hareketleri genellikle akım olarak adlandırılır.”¹⁶ şeklinde ifadelere yer verilmiştir.

İsmail Çetişli, Batı Edebiyatında Edebî Akımlar adlı eserinde akımı “Bir sanatkâr grubunun belli bir dönemde, ortak dünya görüşü, estetik ve edebiyat anlayışı çerçevesinde oluşturdukları

¹⁴ Ahmet Bozdoğan, “Dönem ve Akım Nitelemeleri Arasında Kalmış Bir Terim: Millî Edebiyat”, *İlmî Araştırmalar*, S.22, 2006 Güz. s.21.

¹⁵ Cevdet Kudret, *Örnekleriyle Edebiyat Bilgileri*, C. 2, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, s. 3.

¹⁶ Y. Çelik, “Akım” maddesi, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, C. I, s.91.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

edebiyat hareketi; bu anlayış ve hareket çevresinde kaleme aldıkları edebî eserlerin oluşturduğu bütündür.”¹⁷ şeklinde tanımlamaktadır.

Özkırmımlı, Rauf Mutluay’ın da görüşlerinden yararlanarak akım hakkında şunları söyler: “Yazın akımlarının gelişimine bakıldığında, bu akımların salt yazına özgü olmadığı genel, bir sanat akımı olarak başlayıp geliştikleri görülür. Üstelik hemen hepsi, genelde oldukları çağın toplumsal yapısının, bu yapıya bağlı düşünüş biçiminin, ideolojinin ürünüdürler. Çağın felsefesinin sanat üzerindeki etkisi akım olarak ortaya çıkar ve bütün sanat türlerinde ortak özellikler çevresinde gelişir. Rauf Mutluay’ın şu tanımı bu açıdan doğruluk taşır: ...‘Toplumsal düzenin ve onun değişiminin bir gereği olarak, dünya görüşü ve sanat anlayışı bakımından birleşen kişilerin, eserleriyle ortaya koydukları ve sürdürdükleri ilkelerin toplamından doğan tutarlılığa bir edebiyat akımı denir.’”¹⁸

Ahmet Bozdoğan, “Dönem ve Akım Nitelemeleri Arasında Kalmış Bir Terim: Millî Edebiyat” adlı makalesinde bir edebî anlayışın akım sayılması için gereken ilkeleri saptamıştır. Bu ilkelerden hareketle ve yukarıda verilen akım üzerindeki görüşler ışığında mahallileşme kavramını şöyle değerlendirebiliriz:

1. “Her şeyden önce, bir sanat anlayışı ‘akım’ diye nitelendirilebilecek düzeye gelinceye kadar, belli bir hazırlık devresine ve bu hazırlık devresinde gerçekleştirdikleri bilimsel ya da sanatsal faaliyetlerle o anlayışın benimsenmesine önyak olan hazırlayıcılara ihtiyaç duyar.”¹⁹

Buna göre 15. yüzyılda Sâfi, Aydınli Visâli ve özellikle Necati Bey Türkî-i basit adını verdiğimiz sade bir Türkçeyle şiirler yazarak ve atasözü, deyimleri ve halk söyleyişlerini şiirlerinde başarıyla kullanarak mahallileşmenin hazırlık devresini oluşturmuşlardır. Böylece yüzyıllar sonra bazı şairlerin şiirlerinde atasözü ve deyimleri fazlaca kullanmalarına öncülük etmişlerdir ve onlara örnek olmuşlardır.

2. “Bir sanat anlayışının ‘akım’ diye nitelendirilebilmesi için hazırlayıcılardan sonra ‘temsilci’ sıfatını taşıyan isimlere de sahip olması gerekir.”²⁰

Başta Nedîm olmak üzere Tatavlı Mahremî, Edirneli Nazmî, Bâkî, Taşlıcalı Yahya, Şeyhülislam Yahya, Nev’î, Nâbî, Sâbit

¹⁷ İsmail Çetişli, **Batı Edebiyatında Edebî Akımlar**, Akçağ, Ankara 2003, s.35.

¹⁸ Atilla Özkırmımlı, *a.g.m.*, s.411.

¹⁹ Ahmet Bozdoğan, *a.g.m.*, s. 22.

²⁰ Ahmet Bozdoğan, *a.g.m.*, s. 24.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

şiiirlerinde mahallî unsurlara fazlaca yer vererek divan şiiirinde mahallileşmenin temsilcisi olmuşlardır. Öyle ki mahallileşme ya da Türkî-i basit denilince akla ilk gelen isimler bunlar olmuştur. Bu açıdan bakıldığında da mahallileşme bir akım olma özelliği taşımaktadır. Tabii söz konusu isimlerin bir kısmının -özellikle Tatablalı Mahremî ve Edirneli Nazmî'nin- sade Türkçe ile yazma çabaları bazı araştırmacılar tarafından övgüyle karşılanırken ve yaptıkları bir tepki hareketi olarak değerlendirilirken bazı araştırmacılar tarafından bu çaba başarısız bulunmuştur.²¹

3. “‘Akım’ boyutuna ulaşmış sanat anlayışlarının tamamına yakını, bir manifesto (bildirge) veya manifesto niteliği taşıyan bir metne ya da metinlere sahiptir. Bunlar, ilgili sanat anlayışını tanıtan; onun çevresini çizen ve ilkelerini ortaya koyan metinlerdir. Fakat akımların hepsinin böyle metinlere sahip olduğu söylenemez.”²²

Mahallileşme hususunda divan şairlerinin, görüşlerini dile getirdikleri ve savundukları bir metin yoktur. Ancak bu konuyla ilgili olarak zaman zaman bazı beyitler ya da gazeller yazmışlardır. Biz de buradan hareketle onların hangi edebî anlayışı benimsedikleri konusunda fikir edinme imkanı bulmaktayız; ama bu konuda bir bildirgenin olmaması yukarıda da belirttiğimiz gibi bir edebî anlayışın akım sayılması için olmazsa olmazlardan değildir. Nitekim “klasizm akımını benimseyen edipler bir bildirge çevresinde toplanan gerçek bir okul meydana getirmeden zevk ve ilke birliğiyle birleştiler.”²³ Bu nedenle mahallileşme konusunda bir bildirgenin olmaması onu akım olmaktan uzaklaştıran bir husus değildir.

4. “‘Akım’ boyutuna ulaşmış sanat anlayışlarının asgarî müştereklerinden biri de kendisinden önceki anlayış(lar)a tepki olarak ortaya çıkmış olmasıdır.”²⁴

15. yüzyılda Necatî Bey, Aydınî Visalî, Sâfî gibi şairler şiiirlerini sade Türkçeyle yazmayı tercih etmişler, şiiirlerinde atasözü ve deyimlere, halk söyleyişlerine fazlaca yer vermişlerdir. Ancak bu konuda aralarında bir gruplaşma görülmez. Bu tavırlarını tam bir tepki olarak ortaya koyamazlar. Dil konusundaki bu tercihleri kişisel bir anlayış olarak görünmektedir. Ancak ilerleyen dönemlerde zaman zaman şairler bazı beyitlerinde bu konudaki görüşlerini dile getirmişlerdir. Mesela, 17. yüzyılda sebk-i hindinin dili anlaşılabilir hâle getirmesine Nâbî tepki göstermiş, bunu

²¹ Bu tartışmalar için bk.: Ahmet Mermer, **Türkî-i Basit ve Aydınî Visâlî'nin Şiiirleri**, Akçağ, Ankara 2006, s. 11-15.

²² Ahmet Bozdoğan, *a.g.m.*, s. 25.

²³ Ahmet Bozdoğan, *a.g.m.*, s.25.

²⁴ Ahmet Bozdoğan, *a.g.m.*, s. 27.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Ey şî'r meydânında satan lafz-ı garîb
Dîvân-ı gazel nüsha-i kâmûs degildir²⁵

beytiyle ifade etmiştir. Onun itirazı sadece anlaşılmaz bir dile karşı değildir. Şiirleri düşünmeye ve düşündürmeye yöneliktir. Nâbî'nin bu tavrı, sebk-i hindinin kapalı anlatımına bir tepkidir. Aynı zamanda yaşadığı dönemin sosyal ve siyasî yapısı da onu böyle bir yola sevk etmiştir. "Usandık" redifli bir gazeli onun alışageldik konulardan ne kadar sıkıldığını, yenilik arayışı içinde olduğunu, insanların artık gözlerini dış dünyaya çevirmeleri gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir. Onun bu yaklaşımını mahallileşme etrafında değerlendirebileceğimiz gibi yüzyıllardır tekrar edilen konuların dışına çıkma isteğine de bağlayabiliriz.

Bir devlet için çarha temennâdan usandık
Bir vasl için agyâra müdârâdan usandık

Hicrân çekerek zevk-i mülâkâtı unuttuk
Mahmûr olarak lezzet-i sahbâdan usandık

Düşdük katı çokdan heves-i devlete ammâ
Ol dâiye-i dagdaga-fermâdan usandık

Dil gamla dahi dest ü girîbândan usanmaz
Bir yâr için agyâr ile gavgâdan usandık

Nâbî ile ol âfetin ahvâlini nakl et
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usandık²⁶

Nâbî, birçok şiirinde benzer görüşlerini dile getirmiştir. Kendisinden önceki edebî anlayışa tepkisini ortaya koyma bakımından sesi en gür çıkan şairlerimizin başında gelmektedir. Mahallî unsurlara eğilimi olan diğer divan şairleri de Nâbî kadar belirgin bir şekilde tepkilerini ortaya koysalardı belki de mahallileşme, bir akım olarak kendini daha fazla hissettirecekti.

5. "Sanat akımları en faal devrelerini belli tarihsel süreç içinde yaşarlar; ama bu tarihsel süreçten sonra da taraftar bulmaya devam ederler. Bu husus da sanat akımlarının özelliklerindedir."²⁷

²⁵ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divanı*, MEB. Yayınları, İstanbul 1997, s. 587.

²⁶ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divanı*, MEB. Yayınları, İstanbul 1997, s. 756.

²⁷ Ahmet Bozdoğan, *a.g.m.*, s. 29.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Divan edebiyatı dil, içerik, nazım şekilleri, sanat anlayışı bakımından belirli kurallar çerçevesinde varlık göstermiş ve ömrünü tamamlamış bir edebiyattır. Dolayısıyla mahallileşme belli bir aşamaya geldikten sonra divan edebiyatı devam etmediği için bu edebiyat içerisinde bir akım olarak yeni taraftarlar bulamamış, sosyal ve siyasî ortamın değişmesiyle ve yüzyıllardır Doğu'dan beslenen edebiyatımızın yüzünü Batı'ya çevirmesiyle -başlangıçta tam olarak eskiden kopuk olmamakla birlikte- yeni bir edebiyat oluşmuştur.

Sonuç olarak yukarıda verilen ilkeler doğrultusunda mahallileşme kavramını değerlendirdiğimizde divan şiirinde mahallileşmenin bir edebî anlayış olarak aslında akım olmanın birçok ilkesine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Genelde akım olarak değerlendirilmemesini, şiirlerinde mahallî öğelere fazlaca yer vermeyi tercih eden şairlerin, dönemin güçlü edebî anlayışının dışına çıkma konusunda seslerinin çok gür çıkmamasına ve bu şairler arasında bir gruplaşmanın görülmemesine bağlayabiliriz. Başka bir ifadeyle mahallileşme eğiliminde olan şairler -Nâbî gibi istisnalar dışında- bu tavırlarını kendi bireysellikleri içinde devam ettirmişler, mahallileşmeyi kişisel anlamda görüp genele yaymaya çalışmamışlar, dönemin genel edebî anlayışına yeterince güçlü bir şekilde karşı çıkamamışlardır. Bu nedenle de mahallileşme tam anlamıyla bir akım olarak kendini gösterememiştir. Bir başka neden ise mahallileşmeyi her yönüyle temsil eden Nedîm gibi büyük bir şair daha yetiştiremeden divan şiirinin ömrünü tamamlamış olmasıdır. Mahallileşme baştan beri ince bir çizgi hâlinde varlığını hep hissettirmiş, zaman zaman güçlenmiş, Nedîm'le biçim, içerik ve dil konusunda en güçlü hâlini sergilemiş ve tam bir akım boyutuna ulaşmışken divan şiiri içinde devam edemeden sona ermiştir.

Akım, üslup, tarz, eğilim, hareket, cereyan... Hangi adla adlandırılırsa adlandırılırsın mahallileşme, iddia edilen aksine divan şairlerinin yaşadıkları topluma uzak kalmadıklarının, divan edebiyatının yalnızca yüksek zümrenin hayallerine dayalı bir edebiyat olmadığına güzel bir kanıttır ve akım ya da bilinçli bir tepki olup olmadığı yönündeki tartışmaların gölgesinde kalamayacak kadar değerli bir faaliyettir.

Mahallileşmenin Belli Başlı Temsilcileri

Eski Türk edebiyatının dili ortak İslam uygarlığının kullandığı yazılı kültür diline dayanır. Başlangıçta içerisine yeni girilmiş olan İslam uygarlığının daha çok dinle ilgili ihtiyaçları doğrultusunda Arapça-Farsça kelime kullanımı görülürken giderek bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

dillerden kelime alımı Türk dilinin gelişimini olumsuz yönde etkileyecek biçimde artış gösterir. Bunda Türkçenin ses yapısının aruz veznine uymamasının etkisi olduğu kadar eski sanatçılarımızın genelde İran şiirini örnek almalarının ve İranlı şairlerin söyleyişlerini geçmeye çalışmalarının da etkisi vardır. Ancak bununla birlikte 15. yüzyılda bazı divan şairleri Türkçenin dil ve anlatım olanaklarından yararlanarak, zaman zaman mahallî konulara yönelerek kendi tarzlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunlardan biri **Aydınlı Visali**'dir. Kaynaklarda fazla güçlü bir şair olmadığı belirtilen Aydınlı Visali, sade Türkçeyle yazmaktan bahsedilince akla gelen ilk isimlerdendir. **Sâfi** mahlaslı, Yıldırım Bayezid'in veziri Kasım Paşa'nın Anadolu'da atasözlerini şiire sokan ilk şair olduğu söylenir. Latifi de tezkiresinde Anadolu şairleri arasında atasözleri kullanımının öncelikle Sâfi'de ortaya çıktığını, Necati Bey'de de olgunlaştığını söyler. 15. yüzyılda **Necati Bey**, sade Türkçeyle şiirler yazmış, atasözü, deyim ve halk tabirlerini şiirlerinde başarıyla kullanmıştır. Bu dönemde Türkçeyi şiirde işlemeye özen gösteren diğer bir şair de **Sarıca Kemal**'dir.

15. yüzyılda dilde sadeleşmede görülen yerlilik, 16. yüzyılda içeriğe de yansımaya başlamıştır. Bu yüzyılda **Mesihî**, Edirne Şehrengiz'inde ve **Tacizade Cafer Çelebi** Hevesnamesi'nde yaşadıkları coğrafyayı anlatarak eserlerine mahallî bir yön kazandırmışlardır. Yine bu yüzyılda **Tatavlı Mahremî** ile **Edirneli Nazmî** yazdıkları sade Türkçeyle divan şiirinin mahallileşmesine katkıda bulunan isimler arasında yerlerini almaktadırlar. 16. yüzyıl divan şiiri için şairlerin başlangıçta örnek aldıkları Arap ve Fars edebiyatını geçerek, kendi duyuş ve düşüncelerini, toplum hayatını Türkçenin ifade gücünden yararlanarak ortak İslamî malzemeyle yoğurdukları en parlak dönemdir. Bu dönemde Bâkî, Taşlıcalı Yahya şiirlerindeki yerli unsurlarla öne çıkan isimlerdir. **Bâkî**, gerek dil açısından gerekse mahallî öğeleri şiirlerinde kullanma açısından son derece başarılıdır. **Taşlıcalı Yahya** da yaşadığı dönemin özelliklerini vererek ve sade bir dil kullanarak eserlerine mahallî bir renk katmıştır.

17. yüzyılda mahallî unsurlara yöneliş her ne kadar kesintiye uğramışsa da **Nâbî**, "...yerlileşme geleneğine sebki-hindînin bir anlamda engel olmasına karşı çıkmış ve farklı tepkisiyle şiiri yeniden daha anlaşılır bir çizgiye çekmiştir."²⁸ **Atayî** de eserlerinde özellikle mesnevilerinde Türkçe kelime, deyim ve atasözlerini fazlaca kullananlar arasındadır. Sade ve anlaşılır bir dil kullanarak eserlerinin geniş kesimlere ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Yine bu yüzyılda **Sâbit**, "Soyut ve hayalî bir tabiat ve çevre anlayışı üzerine kurulmuş olan

²⁸ Mustafa İsen, **Ötelerden Bir Ses**, Akçağ, Ankara 1997, s.249.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

divan şiirine sosyal çevreyi, reel tabiatı, gelenek görenek ve halk yaşantısını sokarak, dil, üslup ve estetik anlayışta esaslı değişiklikler gerçekleştirmiştir.²⁹

18. yüzyıla gelinceye kadar pek çok şair mahallî unsurlara değişen oranlarda yer vermiştir. Ancak 18. yüzyılda **Nedîm**, daha önceki şairlerden farklı olarak şiirlerinde mahallî öğelerin hepsini en güzel ve en başarılı şekilde kullanan isimdir. Öyleki mahallileşme denilince akla gelir ilk isim Nedim olmuştur. Nedim şiirlerinde Lale devrinin renkli hayatını, yaşadığı yer olan İstanbul'u gerçek yönleriyle, tarihî olayları ve kişileri bütün canlılığıyla sade bir Türkçe kullanarak günlük konuşma diliyle anlatarak mahallileşmenin temsilcisi olmuştur.

Biz, çalışmanın bu bölümünde yukarıda adı geçen Bâkî'nin divanındaki mahallî unsurlar üzerinde duracağız. Ancak söz konusu mahallî unsurları incelemeye geçmeden önce dil ve içerik olarak iki ana başlık altında topladığımız bu unsurları toplu olarak vermek istiyoruz.

Bâkî Divanı'nda Bazı Mahallî Unsurlar

A. Dil Açısından Mahallî Unsurlar

- a. Atasözleri ve Deyimler
- b. Dil Özellikleri

B. İçerik Bakımından Mahallî Unsurlar

- a. Yaşanılan Coğrafya
- b. Bazı Âdetler ve Gelenekler

Bayram Âdetleri

Atın Ayağının Kınalanması

Ayağa Kına Yakılması

Ağırlık Almak

Serdarların Altın Telli Tüy Takınmaları

Göç Esnasında Davul Çalınması

Donanma Fişeği

²⁹ Ali Fuat Bilkan, "Orta Klasik Dönem: Nazım", **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C.5, AKM Yayınları, Ankara 2004, s.378.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

-
- Akçe Dizmek
Akçe Saçmak
Turunç Yakma
Boş Kadehin İçine Altın Koymak
Balmununun Mühür Olarak Kullanılması
Dış Kirası
Kur'ân Üzerine El Konularak Yemin Edilmesi
Kesilmiş Başların Burçlara Asılması
Birisinin Ölüp Ölmediğini Anlamak İçin Ağzına Ayna Tutulması
Mezarın Üzerine Su Dökmek
Vücuda Vurarak Ağlamak
Saçların Çözülerek Ağlanması
c. Bazı İnanışlar
Gök Kapısının Açık Olması
Dualarla İlgili İnançlar
Kadeh Duası
Hâmail Takılması
Şirinlik Muskası
Kıyamette Gecenin Olmayacağına İnanılması
Tefe'ül
Cadıların Suda Batmayacağına İnanılması
Yağmurlu Havaların Uyku Getireceğine İnanılması
Bahar Günlerinde Sabah Vakti Uyumanın Hoş Oluşu
Baharda Deliliğin Artacağına İnanılması
Sünbülün Her Yıl Tanesini Artırması
d. Toplum Hayatı ve Bazı Gerçek Olaylar
Çocukların Kur'an Hatmetmesi
Âzâd Olmak
Güzel Yazı Yazma Eğitimi
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

-
- Güvercinle Mektup Gönderilmesi
Padişahların Kıyafet Değiştirerek Halk Arasında
Dolaşmaları
Padişaha Mektupla Hâlin Arz Edilmesi
Devlet Büyüklerinin Yollarına Halı Serilmesi
Nevruz ve Kadir Gecesi
Mihriba Kandil Asılması
Saf Hâlinde Namaza Durulması
Cuma Günleri Va‘z Verilmesi
Beratların Tuğralarının Altınla Yazılması
Geceleri Fener Taşımak
Yangınları Yeniçerilerin Söndürmesi
Kuloğulları
Er Çırağı
Kabaktan Kadeh Yapılması
Sarığa Mermerşahî Sarılması
Dâl-tâc
Hilal ve Sarık
Bele Hañçer Takılması
Eski Meclislerdeki Kavgalar
Kıldan Tuzaklarla ve Yemle Kuş Avlanması
Âyinedâr
Leventler ve Yâr Tekmesi
Eski Dolmuş Yolculukları
Şarabın Yasaklanması
Şarabın Yasaklanmasıyla Esrar Kullanımının Artması
Nâkûs
e. Bazı Sağlık Uygulamaları
Gülbeşekerle Hastaların İyileşmesi
Tutyânın Kanı Kesmesi
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Tutyâya Mücevher Katılması
 Badem Üzerine Muska Yazılması
 Buhûr-ı Meryem
 Dârû-yı Hûşber
 Delilerle İlgili Uygulamalar
 f. Kullanılan Paralar
 Filori
 Kızıl Altın
 Yalvarı
 Akçe ve Dinar
 Mangır
 g. Oyunlar
 Yüzük Oyunu
 Satranç
 Tavla

A. Dil Açısından Mahallî Unsurlar

a. Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri ve deyimler³⁰ kısa ve özlü olmaları, az sözle çok şey anlatmaları, dinleyenlerde ve okuyanlarda zengin çağrışımlar uyandırması nedeniyle gerek halk dilinde gerekse edebiyatta sıkça kullanılır. Divan şairleri de atasözleri ve deyimlerin bu gücüne kayıtsız kalmamışlardır. Necati Bey başta olmak üzere pek çok divan şairi, divanlarında atasözü ve deyimlere yer vermiştir. Bunlardan birisi de Bâkî'dir. Bâkî atasözlerini fazla kullanmamasına rağmen deyimlere divanında oldukça fazla yer ayırmıştır.

Divanda geçen atasözleri şunlardır:
 (Kurunun yanında yaş da yanar.)

³⁰ Bâkî Divanı'nda atasözleri ve deyimler hazırlanırken ağırlıklı olarak şu eserlerden yararlanılmıştır: Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 3 Cilt, TDK, Ankara 1978.; M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ, Ankara 1999.; E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul 1975.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/5 Summer 2009*

Tâb-ı dilden ahker-i sûzâna döndi gözlerüm
Bu meseldür kim **yanar huşkün yanınca ter** bile (K.10-7)

(Yerin kulağı vardır.)

Âh itme na'l-i esbi nişânın görüp dilâ
Şâyed kimesne işide **yirün kulağı var** (G.53-3)

(Sükut ikrardan gelir.)

Ol sanemden Bâkıyâ bir bûse da'vâ kıl yüri
Söylemezse öp hemân agzın **sükût ikrârdur** (G.58-7)

(Bugün bana ise yarın sanadır.)

Dünyâda çeker mihneti erbâb-ı mahabbet
Ey sofi **bu gün bana ise irte sanadur** (G.105-3)

(Hayırlı iş ertelenmez.)

Beni öldürmege gel ey püser ihmâl itme
Atalar dimediler **hayr işi te'hîr ideler** (G.177-4)

(Su akdığı yere yine akar.)

Kapunda çok revân oldu dahi çok seyl olur yaşum
Meseldür **akduğı yirde** dimişler **yine akar su** (G.402-3)

Bâki Divanı'nda yüz yirmi kadar farklı deyim kullanılmıştır. Bunları alfabetik olarak şu şekilde sıralayabiliriz: adı kalmak, ağız birliği etmek, ağız kara, ağız sulanmak, ağızından düşürmemek, ağızını aramak, ağızının tadını bilmek, aklı başına gelmek, aklını almak, aklını başına toplamak, aş yermek, ayağa düşmek, bağına basmak, bağırını delmek, baş eğmek, baş kaldırmak, baş koymak (bir yola), baş üstüne, baş üstüne koymak, başı göğe ermek, başına hâl getirmek, başını taştan taşa vurmak, baştan aşmak, bel bağlamak, belini bükmek, benzi sararmak, bir içim su, bucak bucak kaçmak, can eritmek, can vermek, canına minnet, dağ üstü bağ, defterini dürmek, dem vurmak, derme çatma, deve kini, dokuz dolanmak, dökülüp saçılmak, el almak, el bağlamak, el çekmek, el darlığı, el uzatmak, el vermek, elinden düşürmemek, emek çekmek, er meydanı, eski püskü, eşiğine yüz sürmek, g.ünü yırtmak, gam yememek, gönül akmak, gönül bağlamak, gönül vermek, göz boyamak, göz değmek, göz dikmek, göz kulak olmak, gözden geçirmek, göz kırpmak, gözleri dolmak, göz nuru dökmek, gözü aydın, gözü yollarda kalmak, gözünün üstünde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

kaşın var demek, hançer içirmek, hesaba gelmemek, iki canlı, imanı gevremek, kan ağlamak, kana boyamak, kan bahası, kanına girmek, kanını içmek, kanını kurutmak, kan yutmak, kan yutturmak, kendini kaybetmek, kıpkızıl deli, kış kıyamet, kıyamet koparmak, kızarıp bozarmak, kik yakadan, kulağını bükmek, kulağını çekmek, kulak vermek (tutmak), kurban olmak, laf çatlatmak, leğeni damdan düşmek, lisanları kesilmek³¹, nefes değmek (göz değmek), oyun etmek, oyun oynamak, ömür törpüsü, parmakla gösterilmek, rahat yüzü görmemek, renk vermek (katmak), sağ ol, su gibi akmak, tere batmak, tığ içirmek, toprağa yüz sürmek, ununu elemiş eleğini asmış, uyku yüzü görmemek, uykusu kaçmak, üstüne titremek, yakayı kurtarmak, yanına kâr kalmak, yanıp yakılmak, yıldızı düşük, yüreği oynamak, yüreği yanmak, yüreğine su serpmek, yüreğinin yağı erimek, yüz çevirmek, yüz dürmek, yüz sürmek, yüz vermek, yüze gülmek, yüzü kara. Bunlardan bazılarının ilgili olduğu beyitleri aşağıda veriyoruz.³²

(Adı kalmak: Bir kimse öldükten sonra dillerde adı dolaşmak.)

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî **kalur** sâhîfe-i âlemde **adumuz** (G.192-6)

(Ağız birliği etmek: Aynı şeyi söylemeyi ya da yapmayı aralarında karşılaştırmak.)

Agız bir idüp söylemek âsân idi yâre
Zahmunla gelüp olsa eger hançeri yek-dil (G.298-3)

(Ağzından düşürmemek: Hep onun sözünü etmek.)

Düşmese agzumdan ol şîrîn-dehânun lebleri
Vasf-ı la'lin turmasam zikr eylesem yârânuma (G.434-4)

³¹ Yukarıda adı geçen ve atasözleri ve deyimleri tespit etmek için faydalandığımız kaynaklarda “Lisanı kesilmek” diye bir deyim bulunmamaktadır. Ancak biz bunu “Sesini kesmek, Sesini çıkarmamak” deyiminin farklı bir söylenişi olarak aldık. Atasözleri ve deyimlerde geçen kelimelerin yerine başka kelimeler getirilemez ve bu kelimelerin yerleri değiştirilemez şeklinde bir kural olmakla beraber şiirlerde vezin gereği atasözleri ve deyimlerde zaman zaman değişiklikler yapılmaktadır.

³² Örnek beyitler Sabahattin Küçük’ün “Bâkî Divanı, TDK. Yayınları Ankara 1994.” künyeli eserinden alınmıştır. Beyitlerin yanındaki manzume numaraları bu esere göre verilmiştir.

(Ağzını aramak: Bir kimseyi konuşurarak belli bir konu üzerindeki düşüncesini öğrenmeye çalışmak.)

Gerçü nâzûklık ile **agzın arar** engüştün
Dimez ammâ dehenün sırrını gizler hâtem (K.19-41)

(Ağzı sulanmak: İmrenmek.)

Âşık-ı teşne-ciger şerbet-i la'lün bulamaz
Hele **agzı sulanur** çâh-ı zenahtânundan (G.346-4)

(Ağzının tadını bilmek: Güzel, lezzetli yiyecekler seçmek. Keyif verici şeyleri seçmede usta olmak.)

Yâd ider lebleri yanında nebâtun adın
Var ise **bilmez** o şîrîn-dehen **agzı dadın** (G.374-1)

(Aklını almak: Güzelliği ile büyülemek.)

İbrâmı gel ey sâkî-i gül-çihre ko sen de
Almışdur olan **aklumuz** ol şûh-ı perî-zâd (G.35-6)

(Aklını başına toplamak: Daha önceki delice, çılgınca düşünceleri, davranışları bırakıp akıllıca bir yol tutmak.)

Düşmesün silsile-i zülf-i perîşânuna dil
Aklını başına cem eylesün ol dîvâne (G.410-4)

(Aş yermek: Gebe kadın, kimi yemeklerden tiksirmek, kimi şeyleri yemek için aşırı istek duymak.)

(İki canlı: Hamile.)

Oı lebler ile **aş yirer** belki kanuma
İmrenmesün dehânı meded **iki cânlıdur** (G.102-5)

(Başı göğe ermek: Uğraşa uğraşa layık olmadığı şeyi elde ettiğinden çok sevinip böbürlenmek.)

Nola hûrşîd-veş **başun göge irdiyse** hüsn içre
Ser-efrâz-ı cihân ol çâre-sâz-ı derd-mendân ol (K.11-8)

(Başını taştan taşa vurmak: Fırsatı bir daha ele geçiremeyeceği ya da çaresiz kaldığı için çok üzülp dövünmek.)

İşigi taşı imiş yüz sürecekt hayf diyü
Taşdan taşa döger başını şimdi enhâr (K.18-37)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

(Baştan aşmak: Bunaltacak kadar çok olmak.)

Benüm dūd-ı kebūd-ı nâr-ı âhum **başdan aşmışdur**
Senün zūlf-i siyâhun ayagunla bas ber-â-berdür
(G.50-2)

(Bel bağlamak: Birisinin kendisine yardımına inanınp ona güvenmek.)

Bende-i fermân olup gîsû-yı kâfir-kîşüne
Hidmete **bil bağlayupdur** ey sanem zünnârlar (G.85-2)

(Belini bükme: Büyük üzüntü içinde bırakmak ve bir şey yapamaz duruma getirmek.)

Reşk-i zülâl-i hançeri halkun **bilin büker**
Şehr-i dile gelince hezârân kemer çeker (G.134-2)

(Bir içim su: Çok güzel bir kadın.)

Degül pehlû efendi cism-i pâkûn **bir içim sudur**
Miyânun havz-ı sîmîn içre düşmüş sanki bir mûdur (G.170-1)

(Canına minnet: Bu, onun arayıp da bulamadığı şeydir. Onu büyük minnettarlıkla karşılar.)

Cânına minnet bilür Dârâ'yı der-bân eylese
Hak bu kim Dârâ degül yanınca İskender bile (K.10-13)

(Derme çatma: Değersiz gereçlerle özensiz olarak yapılmış.)

Derme çatma geydürür iller libâsı şî'rine
Hilat-ı nazm-ı cihângîrûn senün altunludur (Kt.8-2)

(Dokuz dolanmak: Hayata dair iyi kötü birçok olay yaşamak.)

Döne döne tolanur idüm kûyını anun
Çarha girüp felek dahi **tokuz tolanmadın** (G.397-4)

(Dökülüp saçılmak: Bir şey uğruna çokça para harcamak.)

Gül gibi gülşene kılsan nola arz-ı dîdâr
Hayli **dökildi saçıldı** yoluna fasl-ı bahâr (K.18-42)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

(El çekmek: Yapmakta olduğu bir işi artık yapmama durumuna geçmek.)

Ümmîd-i vasl-ı yârdan **el çekme** Bâkıyâ
Şâyed ki dest-gîr ola bir merhabâyile (G.465-9)

(Gönül almak: Gücenmiş olsun, olmasın bir kimseyi, uygun bir davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek.)

Gönül almaga gelür şîveye âgâz eyler
Dil-i bî-çâreyi ben arz idicek nâz eyler (G.126-1)

(Göz boyamak: Kötü şeyi iyi gibi göstererek aldatmak.)

Güher-i fursatı aldurma sakın devr-i felek
Sîm ü zerle **gözini boyamasun** nergis-vâr (K.18-23)

(Göz değmek: Uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç ya da hayran bakışlar dolayısıyla fena bir duruma düşmek.)

Korkum oldur **göz dege** hâk-i der-i cânânuma
Yogsa kühl-âsâ çekerdüm çeşm-i hûn-efşânuma (G.434-1)

(Göz kulak olmak: Korunması gereken kimseyi, şeyi görüp gözetmek.)

Göz kulag oldı ser-â-ser gözedür âfâkı
Bulalı kurb-ı vezîr-i şeh-i kişver hâtem (K.19-16)

(Gözleri yollarda kalmak: Özlenen kişinin ya da geciken mektubun, haberin gelmesini bekleyip durmak.)

Yollarda kaldı gözlerümüz gelmedi haber
Hâk-i cenâb-ı südde-i devlet-me'âbdan (Tk.b.V-2)

(Göz nuru dökmek: İnce, değerli bir eser meydana getirmek için gözleri çok yoran bir dikkatle uzun süre çalışmak, göz emeği harcamak.)

Sana tasvîr-i mâhı benzedince
Ne **gözler nûrunı dökdi** sitâre (G.468-2)

(Gözünün üstünde kaşın var dememek: Her davranışını hoş karşılamak ve alınmasına yol açacak hiçbir şey söylememek.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Gözün üstinde kaşun var dimedi kimse dahi
İdeli hıdmet-i pâşâ-yı dil-âver hâtem (K.19-17)

(Gözü aydına gitmek: Birini, kavuştuğu sevindirici bir durum dolayısıyla kutlamaya gitmek.)

Şâd-mân olsun Acemler **gözleri aydın** yine
Mîr Haydâr nûr-ı çeşm-i husrev-i İrân gelür (K.6-16)

(Haçer içirmek: Bir haçer darbesiyle gık dedirtmeden öldürmek.)

Şehâ bir dem ney-i hâmen cihân bezminde dinlensün
İçürsün düşmene câm-ı fenâyı bir zamân **haçer** (G.155-4)

(Hesaba gelmez: Sayısız, pek çok.)

Derdüm **hisâba gelmedi** kıldum muhâsebe
Cismüm boyandı kana ser-â-pâ kalem gibi (K.16-4)

(Kanına girmek: Birini öldürmek ya da öldürtmek. Bir şeyi ziyan etmek.)

Sîne dâğın görüp ol gonca-dehen lâle gibi
Bir avuç **kanuma girmek** diledi jâle gibi (G.518-1)

(Kanını kurutmak: Pek çok eziyet vermek.)

Âdemün ehl-i riyâ sözleri **kann kurudur**
Sâkıyâ toldur'a şol kan olacağı içelüm (G.332-5)

(Kendini kaybetmek: Düşüp bayılmak. Öfkesinden ne yaptığını bilememek.)

Şu denlü şân-ı şerîfnde var anun azamet
Ki **kendüsin yitürür** meclisine gelse celâl (K.21-17)
(Kıpkızıl deli: Zırdeli.)

Lâle çemende başı açuk **kıpkızıl deli**
Sevdâ-yı h-i yâr ile muhtel dimâğı var (G.53-4)

(Kızarıp bozarmak: Utancından renkten renge girmek.)

Görüp bu dürlü dürlü nazm-ı pâküm şermden Bâkî
Kızardı pençe-i mercân **bozardı** lü'lü-i ter hem (G.343-5)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

(Kik yakadan, gin yirden: Can alacak noktadan.)

Hırmen-i cân u dile âteş urup **gin yirden**³³
Şerer-i âh ile âlûde duhânım gözetür (G. 68-3)

(Kulak vermek: İyi anlamak üzere dinlemek.)

Gûş tutsa şâh-ı gül çıksa libâs-ı âl ile
Kıssa-i rengîne başlar lâle-i la‘lin-kabâ (G.8-6)

(Kulp takmak: Bir kimseyi, bir nesneyi kusurlu göstermek için bahane, kusur bulmak.)

Öykündügiyçün işigüne ey şeh-i cihân
Dahi ne **kulplar taka** eflâke mâh-ı nev (G.400-4)

(Laf çatlatmak: Boşboğazlık ve ukalalık etmek.)

Na‘ra-i mest-i aşka benzedemez
Lâf çatlatmasun inende tüfenk (G.252-3)

(Leğeni damdan düşmek: Rezaletin meydana çıkması.)

Bâmdan düşdü dilâ **taşt**-ı meh-i nev bu gice
Güft u gû ile pür olsa nola şeh-ü bâzâr (K. 25-15)

(Nefesi değmek: Nazar değmek.)

Âyîne gibi herkese yüz virmesün ol mâh
Bir bagrı yanuk âşıkun **ugrar nefesine** (G.427-4)

(Ömür törpüsü: Kişiyi sıkıntılar ve üzüntülerle yıpratın iş.)

Bülbülün medh idüp ol şâh-ı gül-i ter didügi
Bir **ömür dörpisdür** kaddüne nisbet güzelüm (G.332-3)

(Renk katmak: Neşeli, canlı bir özellik kazandırmak.)

Yazmada nakş-ı nigârun müje-i hûn
Katı çok **reng virüpdür** kalem-i Bihzâd’a (G.423-2)

(Tîg içirmek: Bir vuruşta kellenin kesildiği hâlde, kesilmemişcesine yerinde durması.)

³³ Agah Sırrı Levend’in Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s.451-452. künyeli eserinde “gin yirden” yerine “kik yakadan” ifadesi kullanılmıştır.

(Lisanı kesilmek: Sesini kesmek, sesini çıkarmamak.)

Tîgun içürdi düşmene zahm-ı zebânları
Bahs itmez oldı kimse **kesildi lisânları** (T.bend-I-VI)

(Ununu elemiş, eleğini asmış: Görevlerini yapıp bitirmiş, artık iş yapmıyor.)

Bahs idüp bir **dakîka** hüsnünden
Hâle mâh-ı sipihre **asdı elek** (G.252-4)

(Uykusu kaçmak: Uyuyacak durumda iken ya da uyuması gerekirken bir nedenle uyuyamamak. Bir durumdan kaygılanmak.)

Çemen etfâlinün **uyhuların uçurdu** yine
Subh-dem gulgule-i fâhte gül-bâng-i hezâr (K.18-10)

(Üstüne titremek: Çok sevdiği şeyi, kimseyi bir zarar gelmesin diye, özenle korumak.)

Peykân-ı dost kala diyü zahm-ı sînede
Görsen nihâl-i tîri nice **ditrer üstine** (G.428-2)

(Yakayı kurtarmak: İstemeyerek bulunduğu bir yerden, bir işten kurtulmak.)

Gerçi dil turran elinden **yakasın kurtaramaz**
Ruhuna meyl idene zülf-i siyâh el karamaz (G.203-1)

(Yanına kâr kalmak: Cezasız kalmak, yaptığının sert karşılığını görememek.)

Yanuna kalur ne kılsan pâdişehsin dostum
Şânuna lâyıq degül ammâ cefâlar bilmiş ol (G.297-3)
(Yüreğine su serpilmek: Duyduğu üzüntü, kaygı, sıkıntı; yeni ve ferahlatıcı bir durum ya da heber dolayısıyla hafiflemek.)

Bâki yanardı tâb-ı teb-i hecr-i yâr ile
Su sepmeyeydi yüregine şi'r-i âb-dâr (G.101-5)

(Yüreğinin yağı erimek: Korkulacak bir durum meydana gelecek diye kaygı çekmek.)

Berfün **eritdi** bâd-ı sabâ **bagrı yağını**
Yakdı çemende nergisün altun çerâgını (G.487-1)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

(Yüz çevirmek: Ona karşı gösterdiği ilgiyi kesmek.)

Gönül tîg-ı müjenden **yüz çevürmez** ey gözi âhû
O bir şemşîr-i bürrâna varur şîr-i dil-âverdür (G.50-4)

(Yüze gülmek: Yapmacık olarak güler yüz göstermek. İç açıcı bir görünüşü olmak.)

Aldanurdum gülbün-i ömrün **yüze güldüğüne**
Ahdine tursa zamâne dönmese devrân eger (K.13-3)

b. Dil Özellikleri

Bâkî'nin en önemli özelliklerinden biri şiirlerinde temiz ve pürüzsüz bir İstanbul Türkçesini kullanmış olmasıdır. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine ve o dönemde manzumelerin sade bir dille yazılmasının hoş karşılanmamasına rağmen, o, şiirlerinde sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Bunu bir beytinde şöyle dile getirir:

Sözüm vasf-ı leb-i la'lünle hem rengîn ü hem şîrîn
Adûlar nükteyi fehm eyleyemezler sâdedür dirler (G.185-3)

Bâkî, birçok beytinde sade, külfetsiz söyleyişlere ve İstanbul halkının kullandığı sözlere, günlük konuşma diline yer vermiştir. Hüzün, sevinç, neşe, sitem ve daha birçok duygu o kadar canlı ve içten ifade edilmiştir ki Bâkî, sanki mimikleriyle, içinde bulunduğu ruh hâline göre bazen yükselen bazen alçalan ses tonuyla ve bütün canlılığıyla karşımızda durmakta, aynı duygulara bizleri de ortak etmektedir. Aşağıda örnek olarak verilen beyitlerin sayısını rahatlıkla artırmak mümkündür.

Hürşîde baksa gözleri halkun tola gelür
Zîrâ görince hâtıra ol meh-likâ gelür (Tk.b.II-8)

Seni Yûsuf'la güzellikte sorarlarsa bana
Yûsuf'ı bilmezsin ammâ seni ra'nâ bilürin (G.363-2)

Hadden efzûn mihrüm ol nâ-mihrbân bilmezlenür
Hep bilür çok sevdüğüm ammâ hemân bilmezlenür (G.73-1)

Dil ne mihmetden kaçır hergiz ne gamdan incinür
Heçr elinden çekdüğü cevri ü sitemden incinür (G.76-1)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Vaz geldi câna dil-ber tîr-ı müjgân urmadan
Anlamışdur ol perî-sûret meger vurgunlugum (G.325-4)

Rakîb yanını tenhâ komaz ol âhûnun
Geçer hemân oturur karşusunda âh o köpek (G.265-4)

Ne sende mihr ü vefâ var ne ben de sabr u karâr
O yok bu yok ne aceb bizden ictinâb itdün (G.259-3)

Vaslum dilersin çün didün lutf idüben olsun didün
Yarın didün bir gün didün ferdâlara saldun beni (G.531-3)

Gamun afyonını tiryâk diyü bana arz itme
Yüri sag ol benüm ömrüm ben ol tiryâkdengeçdüm(G.316-3)

Tabîb-i şehre baş egmem güzellerden şifâ ummam
Onulmaz yaradur yaram devâsuz derddür derdüm (G.344-5)

Didüm var mı dehânunla miyânun
Didi kim söyleme ortada var yok (G.246-3)

Gül hasretünle yollara tutsun kulagını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksin intizâr (Tk.b.IV-5)

Gül gülse dâ'im aqlasa bülbül aceb degül
Zirâ kimine aqla dimişler kimine gül (G.304-1)

Tıfl iken dâyesi kucagında
Gül idi kopmadık budagında (G.424-1)

Hoş geldi bana mey-gedenün âb u hevâsı
Va'llâhi güzel yirde yapılmış yıkılası (G.508-1)

Bûseyi eksük eylemez cânân
Bundan artuk bana dahi ne gerek (G.282-3)

Dilâ cihânı sirişkümle pür-şarâb itdün
Behey harâb olası âlemi harâb itdün (G.259-1)

Nakş-ı hatunla yazıludur safha-i derûn
Odlara yakma yazug efendi günâhdur (G.61-2)

Gönder efendi sîneme tîr-i belâlarun
Olsun siper belâlaruna mübtelâlarun (G.262-1)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Dili dilber yapar yıkılsun gitsün
Gelmesün görmeyelüm kendüye mi‘mârlığı (G.495-2)

Künc-i gamda ko aglasun Bâkî
Yâr sevmek anun nesine gerek (G.282-5)

Cevr ü cefânı çekmege sevdi gönül seni
Derd ü belâya geldüm efendi cihâna ben (G.357-5)

Dikkatler ile seyr iderüz yâri ser-â-pâ
Görmez mi idük biz de eger olsa vefâsı (G.508-5)

Gönül virdük bu fâni mülke Bâkî
Aceb gafletde kalduk hey meded hey (G.514-5)

B. İçerik Bakımından Mahallî Unsurlar

a.Yaşanılan Coğrafya

İslam medeniyeti üzerine kurulu olan divan edebiyatında genellikle İslam coğrafyası işlenmiştir. Şairler sık sık İran, Irak, Horasan, Bağdad, Hicaz vs. gibi yerlerden bahsederler. Ancak mahallileşmenin etkisiyle bazı şairler, şiirlerinde daha çok yaşadıkları çevreyi anlatmayı tercih etmişlerdir. Bâkî de geniş İslam coğrafyasının yanı sıra yaşadığı yeri, yani İstanbul’u da şiirinde konu edinmiştir. Aşağıdaki beyitlerde hem İstanbul’un güzelleri hem de yolları anlatılmaktadır:

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yolun
Râh-ı gül-zâra döner yolları **İstanbul**’un (G.266-1)

Dil-rübâlarla aceb kesreti var her yolun
Geçemez hûblarından gönül **İstanbul**’un (G.267-1)
Zamâne hâl-i Hindû-yı benefşe zînetin görsün
Nisâr itsün **Sitânbûl**’a Semerkand ü Buhârâ’yı (K.15-4)

Aşağıdaki beyitte ise içki yasağı dolayısıyla Galata’da içki taşıyan geminin yakılması olayından hareketle İstanbul ve Galata’ya yer verilmiştir.

Reh-i mey-hâneyi kat’ itdi tîg-ı kahrı sultânun
Su gibi arası kesdi **Sitanbûl** u **Kalâtâ**’nun (G.279-1)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

“Horasan ve Irak topraklarını özleme. Şans, talih fidanının kökü, damarı Rum ülkesidir.” anlamına gelen şu beyit ise mahallileşmenin etkisiyle divan şairlerimizin gözlerini kendi topraklarına çevirmelerinin güzel bir örneğidir.

Hıttâ-i Rûm'dur ırk-ı nihâl-i ikbâl
Özleme hâk-i Horâsân u Irâk'ı berü gel (G.292-4)

b. Bazı Âdetler ve Gelenekler

Bayram Âdetleri

Bâkî, birçok beytinde bayramlara yer vermiştir. Bayramlarda yeni elbiseler giymek, misafirlere her zamankinden daha fazla önem vermek, dinî bir vecibe olan kurbanın kesilmesi, büyüklerin ellerinin öpülmesi gibi günümüzde de hâlâ devam bazı âdetlere dikkat çeker.

Kıldı âfâkı münevver talat-ı rahşân-ı îd
Halka dîbâlar geyürdi mâh-ı nûr-efşân-ı îd

Sâkıyâ rıtl-ı girân eksük gerekmez aradan
Yahşı ağırlanmak ister hâsılı mihmân-ı îd

Şimdi tîg-ı cevri ile öldürme kurbân olduğum
İd-ı edhâ geldiğinde idesin kurbân-ı îd

Âşıkâ ihsân ise maksûd elünde dostum
Dest-bûsundur muhassal Bâkî'ye ihsân-ı îd (G.39-1-5-6-7)

Şu beyitlerde ise eski bayramların bir eğlencesine -salıncağa ve dönme dolaba binmeyle- karşılaşıyoruz.

İd yaklaştı salıncaga binüp salına mı
Yine ol Yûsuf-ı sâni gire mi mîzâne (G.410-5)
İd-gâhun göreyin inlesün ol dolâbı
İle seyr itdürür ol sîm-beri döne döne (G.464-5)

Atın Ayağının Kınalanması

Bir beyitte savaşa giderken atların ayaklarına kına yakılması söz konusu edilmiştir.

Gâziler pâ-yi semendin yine hınnâladılar
Hûn-ı a'dâyı o dem k'eylediler seyl-i revân (K.2-23)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Ayağa Kına Yakılması

Bir başka beyitteyse bugün hâlâ devam eden ayağa kına yakma âdetiyle karşılaşmaktayız.

Rez duhterinün adı çekilse aceb degül
Hınnâlar oldı illere karşı ayagını (G.487-7)

Ağırlık Almak

Aşağıdaki beyitte başlık ve çeyiz âdetine değinilmiştir.

Rez duhterini virmediler kimseye kaldı
Ağırlığını almadılar rıtl-ı girânun (G.278-3)

Serdarların Altın Telli Tüy Takınmaları

Bir başka beyitte serdarların altın telli tüy takınması konu edilmiştir. “Serdar olan vezirlere serdarlık fermanı verilirdi. Bunların şevk ve gayretlerini artırmak için kendilerine iltifat olmak üzere kürk, sorguç veya hançer gönderilirdi.”³⁴Sorguç, başlıkların ön tarafına takılan ve değişik şekillerde olan süslerdir. Beyitte zambak altın telli bir sorguç takan serdara benzetilmiştir.

Farkına bir nice per takınur altun tellü
Hayl-i ezhâra meger zambak olupdur ser-dâr (K.18-6)

Göç Esnasında Davul Çalınması

Bütün Türk ordularında ve Osmanlı ordularında göçüleceğini bildirmek için davul veya kös çalmırmış. Buradan hareketle Bâkî, Sultan Süleyman için yazdığı mersiyesinde ölüm vaktini bir göçe benzetmiş ve artık göç davulunun çalındığını söylemiştir.

Âhir çalındı kûs-ı râhil itdün irtihâl
Evvel konagun oldı cinân bûstânları (Tk. bend I-VI)

Donanma Fişegi

Donanmalarda, düğün ve şenliklerde fişek yakmak eski bir âdettir. Gül-efşân, patlayınca gül renkli ve şekilli şuleler saçan fişektir.

³⁴ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terim ve Deyimleri Sözlüğü*, MEB. Yayınları, C.III, İstanbul 1993, s.179.

Mâh-tâb ise ay gibi parlayan bir çeşit fişektir ki halk arasında buna maytab denilir.

Bâkıyâ dün gece meclisde gül-efşânlar ile
Mâh-tâb itmiş idük bezme ziyâsın kadehün (G.270-5)

Hâven ve âsmânî de birer fişek adıdır.

Lâle hâven yakdı sûsen âsmânîler yine
Şâh-ı gül taht-ı zümürüd üzre seyrân eyledi (K.7-14)

Âteşbâzlar da bu fişekleri yapan ve yakanlardır. Eskiden top, tüfek gibi harp âletlerini yapmak ve kullanmak işine de âteşbâzlık denilirdi.

Yakdılar nergisleri etrâfa saçıldı şîrâr
Bâd âteş-bâzlar gibi gül-efşân eyledi (K.7-13)

Akçe Dizmek

Küçük çocukların saçlarına nazar boncuğu ile altın veya gümüş para bağlamak eski bir âdetti. Bu âdetin bir uzantısı olarak bugün Anadolu'da bazı kadınlar yine üzerinde altınlar dizili fesler takmaktadırlar. Aşağıdaki beyitte goncalar bulut tarafından alınma şebnemden akçe dizilen çocuklara benzetilmiştir.

Dâye-i ebr yine goncalarun şebnemden
Başına akçe dizer nitteki etfâl-i sığâr (K.18-11)

Akçe Saçmak

Bugün bazı durumlarda birilerinin başından para saçma âdeti, eskiden akçe saçmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı padişahları doğum, düğün, cülus gibi çeşitli vesilelerle yapılan kutlamalarda sarayın balkonlarından gümüş veya altın tepsilerle halkın başına akçe saçarlarmış. Bâkî aşağıdaki beytinde bu âdeti bir tabiat manzarası içinde vermiştir.

Meydâna girdi şevk ile şemşîr-bâz-ı berk
Çok akçe saçdı üstüne ebr-i güher-nisâr (G.130-5)

“Gelenekte sadece düğünlerde değil sair zamanlarda da sevinçli bir haber, bir müjde geldiğinde de saç yapılmaktadır. Bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

gelen, sevgili olabileceği gibi gelişiyse o belde ve mekânı teşrif eden hükümdar da olabilir.”³⁵

Bâkî nisâr-ı hâk-i kadem kıl vücûdunu
Şol günde kim irişe gele müjde-i kudûm (G.326/5)

Turunç Yakma

Herhangi bir meyvenin bir tarafını kızgın bir şişle dağlayıp göndermek eski sevdazedelerin, aşkıdan dolayı bağrının yanık olduğunu ifade edermiş.

Mâh-ı çarh üzre nedür bilmek dilersen ol sevâd
Yakdı yâre sunmaga devrân turunç üstine dâg (G.227-4)

Boş Kadehin İçine Altın Koymak

Eskiden içki meclislerinde özellikle bağ ve bahçelerde yapılan işret âlemlerinde, sakinin sunduğu şarap içildikten sonra boş kadehin içine altın (para) konulup sakiye iade edilmesi âdetti.

Jâle nakdin kadehe koydı çemen bezminde
Cem idüp saklamadı gonca gibi zer lâle (G.466-7)

Balmumunun Mühür Olarak Kullanılması

Eskiden de günümüzde olduğu gibi balmumundan mühür yapılırdı.

Serverâ mûmlayup ism-i şerîfün saklar
Kâ'inâtı ne aceb kılsa musahhar hâtem (K.19-25)

Diş Kirası

“Ramazanda iftar sofrası düzenleyip genellikle muhtaç ve kimsesizlere oruç açtırmak ve bu arada dostaları da iftara davet etmek gelenektendi. Özellikle zengin konaklarında düzenlenen iftardan sonra davetlilerden birinin Kur’ân-ı Kerîm okuması ve ardından da ev sahibinin misafirlerine hediye takdim etmesi yaygındır. Eskiler bu hediyeye diş kirası derler. Diş kirası genellikle bir kağıda sarılı para olurdu. Ancak son yüzyıllarda iftar davetlilerinin mevki ve

³⁵ Orhan Kurtoğlu, “Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği”, Millî Folklor Dergisi, Yıl: 21, S.81, 2009, s.92.

makamlarına göre kıymetli tespihler, ipek destmaller, lüle ve ağızlıklar verilir olmuştur.”³⁶ Beyitte şuh sevgili dudaklarını iple bağlayarak misafirlerin diş kirası olarak sunmaktadır.

Rişteyle bağlayup lebin ol şûh didi kim
Mihmân-ı hân-ı vasluma bu diş kirasıdır (G.80-2)

Kur’ân Üzerine El Konularak Yemin Edilmesi

Söylenen sözlerin daha inandırıcı ve etkili kılınması için kutsal kitap Kur’ân-ı Kerîm üzerine el konularak yemin edilir.

Gönüller aldugın inkâr ider meger zülfün
Elini mushafa urmuş yemîn ider zülfün (G.250-1)

Kesilmiş Başların Burçlara Asılması

Eskiden idam edilen suçluların ya da savaşta öldürülen düşman askerlerinin başlarının kalelerin burçlarına dikilmesi âdetti.

Felekde ay u gün sen şehriyârun şehir-i aşkında
Kesilmiş başlardur kim dikildi burc u bârûya (G.458-4)

Birisinin Ölüp Ölmediğini Anlamak İçin Ağzına Ayna Tutulması

Eskiden hastaların ya da baygın kimselerin ağzına ayna tutarak o kişilerin ölüp ölmediği anlaşılırmış. Eğer aynada nefesten dolayı buğu oluşursa o kişinin ölmediği anlaşılırmış.

Âyine gibi herkese yüz vermesin ol mâh
Bir bağı yanık âşıkun ugrar nefesine (G.427-4)

Mezarın Üzerine Su Dökmek

Mezar ziyaretleri hem dinî açıdan bir vazife hem de insan olarak kaybettiklerimizin ardından gösterdiğimiz bir vefa borcudur. Bu ziyaretler esnasında duaların yanı sıra mezarlara çiçek bırakılır ya da ekilir. Bilhassa bizim toplumumuzda mezara su dökmek de bir âdettir. Bakî, bir beytinde bu âdete değinerek sevgilisinin

³⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s.109.

kirpiklerinin, eğer mezarını sularsa o mezarda güllerin açacağını söyler.

Güller bitüre gülşen ola hâk-i mezârum
Peykânun eger su sepelerse tozum üzre (G.462-3)

Vücuda Vurarak Ağlamak

Muharrem ayında Şiiler Hz. Hüseyin'in ölümünü anmak için vücutlarına muhtelif nesnelere vurarak ağlarlar ve vücutlarına zarar verirler. Ancak bu durum sadece Şiiler için geçerli değildir. Eskiden olduğu gibi bugün de bazı insanların çok acı çektiklerinde özellikle bir yakınlarını kaybettiklerinde vücutlarına vurarak ağladıklarına şahit olmaktadır. Vücuda vurarak ağlamak bu esnada vücuda zarar vermek bir bakıma çekilen acının da büyüklüğünü ifade etmektedir. Bâkî aşağıdaki beyitte sünbülün mor renkte oluşunu vücuduna vurarak ağlamasına bağlamaktadır.

Var ise bencileyin âşık-ı zâr olmuşdur
Gök gök itmiş döginüp cismini yir yir sünbül (K.24-10)

Saçların Çözülerek Ağlanması

Büyük üzüntüler karşısında insanlar zaman zaman normal dışı bazı davranışlar sergilerler. Yukarıda da bahsedildiği gibi vücuda vurulması, yanakların tırnaklarla yırtılması, elbiselerin parçalanması, saçların yolunması ve çözülmesi bunlardandır.

Sünbüllerini mâtem idüp çözsün aglasun
Dâmâne döksün eşk-i firâvânı kûh-sâr (Tk. Bend I-IV)

c. Bazı İnanışlar

Gök Kapısının Açık Olması

Seher vakti, cuma günü, kandil geceleri gibi duaların kabul edileceğine inanılan bazı mübarek gün, gece, ay veya özel anlar vardır. Bu özel anlarda yapılan duaların daha makbul olduğuna inanılır ve bu vakitler, gök kapısının açık olduğu anlar olarak nitelendirilir.

Götürdi perdeyi gözden görindi halka-i der
Bu gice gök kapusın açdı Bâri-i Müteâl (K.20-12)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Dualarla İlgili İnançlar

Dua ile belanın uzaklaştırılacağına inanılması.

Yâr agyârı savar düşnâm ile
Def olur san kim duâ ile belâ (G.11-3)

Sabah vakti edilen dualar sayesinde belaların eksileceğine inanılması.

Dil-i dervîş-i dil-rîşün duâ-yı subh-gâhından
Belâlar eksilür câh u celâl u kibriyâ artar (G.64-6)

Kabe'ye karşı yapılan duaların kabul edileceğine inanılması.

Yüzün görüp nola vaslun temennâ eylese Bâkî
Görinse Ka'be dirler müstecâb olur duâ kiblem (G.333-7)

Kadeh Duası

Kadeh duasıyla aslında tam olarak neyin kastedildiği belli değildir. A. Talat Onay bu konuda şunları söylemektedir: “En’âm kitaplarında, dua mecmualarında bir kadeh duası vardır. Hatta eskiden tas ve çanak içine dua yazarak bununla hastaya su içirmek suretiyle bir tedavi tarzı da vardı. Bu tabiri hâvi beyitler dikkatle tahlil ve tetkik edilince şu manayı ifade ettiğini söylemek zaruridir: Müskirat, boğazı dar şişeden, sürahiden kadehe dökülürken duyulan kulkul sesini ayyaşlar duaya benzetmişlerdir. Harabat âlemlerinde kadehler doldurulurken rindanın aldıkları ihtimam ve haz, âdeta duayı dinlemek ve duaya iştirak etmek manzarası arz etmektedir.”³⁷

Câm-ı mey böyle şikest olacağı bellü idi
Halk çokdan okumuşlardı duâsın kadehün (G.270-3)

Hâmail Takılması

Hamailer eskiden değişik amaçlarla kullanılan ve genellikle boyuna asılan muskaldır. Bazubend şeklinde kola bağlanan çeşitleri de vardır. Özellikle nazarlık için takılırlardı.

³⁷ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s.216.

Takınur göz degmesün diyü hamâ'il boynına
Sakınur yavuz nazardan neylesün anacugı (G.534)

Yazdurup müşğ ile boynına hamâ'il takdı
Kendüye itmek için halkı musahhar sünbül (K.24-5)

Âşık-ı bî-dil ruh-ı zerd ile yasdansun kolun
Yaraşur zerrîn hamâ'il sâid-i sîmînüne (G.425-2)

Şirinlik Muskası

Sevilmeyi isteyenlerin yanlarında taşıdıkları bir muskadır. Bu tür muskaların şeref-i âfitâbda yani eşref saatinde yazılmasına dikkat edilmiştir.

Rûyında la'li üzre hat-ı müşğ-bâr-ı yâr
Şîrînlık yazar şeref-i âfitâbda (G.469-4)

Kıyamette Gece Olmayacağına İnanılması

Sevgilinin bedeninde hiç kıl bulunmayışı kıyamette hiç gece olmayacağı inancından hareketle açıklanmıştır.

Nola mûdan eser olmasa hiç ol serv-kâmetde
Şeb olmaz hep ser-â-ser rûz olur diler kıyâmetde (M.19)

Tefe'ül

Gelecek hakkında bilgi edinmek veya herhangi bir konudaki kısmeti ve şansını öğrenmek amacıyla bugün olduğu gibi geçmişte de çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bunlardan birisi de Kur'ân-ı Kerîm ya da bazı büyük şairlerin divanlarından sayfalar açarak bakılan fallardır. Divan şiirinde sevgilinin yüzü şairler tarafından kitaba ya da Kur'ân-ı Kerîm'e benzetilmiştir.

Cemâl-i âlem-ârâsından ol mâhun nikâb açdum
Aceb ferhunde geldi fâl-i ahvâlüm kitâb açdum (G.298-1)

Cadıların Suda Batmayacağına İnanılması

Bir beyitte eskiden cadıların suda batmayacağı inancı işlenmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Görüp zülfün izârün üzre bildüm
Mukarrer batmaz imiş suya câdû (G.398-2)

Yağmurlu Havalarda Uyku Getireceğine İnanılması

Eski bir inanişaya göre yağmurlu havalar uyku getirirdi. Bu inaniş kimi şairler tarafından değişik tasavvurlarla dile getirilmiştir. Bâkî, Sultan Süleyman Han için yazdığı kasidenin bir beytinde halkın padişahın cömertliğinin bulutunun feyzi altında rahat olduğunu çünkü yağmurlu havanın uyku getirdiğini söylemektedir.

Halk râhatda sehâb-ı keremün feyzinden
Beli uyhu getirür tab'a hevâ-yı bârân (K.2-32)

Bahar Günlerinde Sabah Vakti Uyumanın Hoş Oluşu

Uyumanın hoş olduğu anlardan birisi de sabah vaktidir.

Dem-i visâlde hoşdur yüzün görüp ölmek
Bahâr günleri olur seherde hâb lezîz (G.45-2)

Sünbülün Her Yıl Tanesini Artırması

İyi birer gözlemci olan divan şairleri çevrelerinde gördükleri küçük ayrıntıları bile şiirlerinde aksettirmişlerdir. Aşağıdaki beyitte de bununla ilgili olarak sünbülün her yıl tanesini artırması işlenmiştir.

Nola kadr ü şerefün sâl-be-sâl olsa mezîd
Her yıl arturmadadur dâneyi dirler sünbül (K.24-45)

d. Toplum Hayatı ve Bazı Gerçek Olaylar

Çocukların Kur'an Hatmetmesi

Osmanlılar döneminde çocukların eğitimiyle ilgili çok çeşitli ve renkli âdetler vardı. Çocukların okula başlamaları, Kur'an'ı ezberlemeleri veya hatmetmeleri belirli törenler içinde kutlanırdı. Bâkî'nin bir beytinde Kur'an'ı ezberleyen çocukların bir portresi çizilmiştir. Bahçedeki kuşların sesleri Kur'an'ı baştan sona okuyan çocukların neşe içinde bu olayı kutlamalarına benzetilmiştir.

Çıkdı bir yirden sadâ vü sît-ı mürgân-ı çemen
Güiyâ etfâl-i mekteb hatm-i Kur'ân eyledi (K.7-3)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Âzâd Olmak

“Eski mahalle mekteplerinde akşam paydosuna ve mübarek günlerde yapılan tatillere âzâd derlerdi. Tatil gününe âzâd günü, tatil edilmeye de âzâd olmak denirdi. Âzâda beş gün var, âzâd günü çarşambadır, âzâd olduk gibi. Âzâd günü ilahîler, münâcâtlar, aşîrler, dualar okunur; hayır sahiplerinin yolladığı helva, ekmek veya para çocuklara dağıtıldı. Karınları doyan, ağızları tatlanan, elleri birkaç para gören çocuklar neşe ve şetaret içinde sokaklara yayılırlardı.”³⁸ Bâkî de gönlünü, hocasından âzâd olup giden bir çocuğa benzetmektedir.

Dil kayd-ı aklı selb ideli şâd olup gider
San tıfıdır ki hâceden âzâd olup gider (G.140-1)

Güzel Yazı Yazma Eğitimi

“Eskiden mekteplerde güzel yazı yazma melekesi hâsıl etmek için, hat muallimi birtakım harfleri veya bir cümleyi kağıda meşk olarak yazar, talebe bunlara sülüs veya rika olsun benzetmeye çalışarak alt alta kırk elli satır karalardı. Taklitte muvaffak olanın meşki de pekiştilirdi. Hocanın verdiği nümünelik yazıya meşk, takliden yazılan kırk elli satıra da karalama denirdi.”³⁹

Yazamaz ebrûların râsına benzer bir hilâl
Mâh-ı tâbân bunca yıllardır misâlin karalar (G.59-2)

Güvercinle Mektup Gönderilmesi

“İnce ve küçük kağıda veya ipek üzerine yazılmış mektuplar alışkın bir güvercin ayağına bağlanarak beldeye, akleden kaleye, ordudan orduya uçurulurdu. Uçan hayvan en kısa yoldan mahalle varınca bu mektup ayağından alınır.”⁴⁰ Aşağıdaki beyitlerde de değişik hayaller etrafında güvercinin haberci olarak gönderilmesiyle karşılaşmaktayız.

Her yana mektûb uçurdu bâd-ı nev-rûzî yine
Berg-i nesrîni kebûter gibi perrân eyledi (K.7-9)

Elden evrâkın salup bir bir uçurdu göklere
Benzedi bir dilber-i şûh-ı kebûter-bâze gül (G.301-2)

³⁸ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s.55.

³⁹ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s.229.

⁴⁰ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s.278.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Padişahların Kıyafet Değiştirerek Halk Arasında Dolaşmaları

Eski dönemlerde padişahların kıyafet değiştirerek halkın arasına karışıp gezmeleri bilinen bir husustur. Baki, bir beytinde bu konuya şöyle değinmektedir.

Gir nemed içine âyîne gibi sâf ol
Sultân-ı âlem ol var gez sûret-i gedâda (G.478-4)

Padişaha Mektupla Hâlin Arz Edilmesi

Eskiden padişahlar zaman zaman halkın karşısında taht kurdurup onların dilek ve şikayetlerini bizzat dinlemek üzere “Ayak Divanı” düzenlerlerdi. Osmanlı padişahlarının gerektiği hâllerde halk veya askerlerle toplanarak onların dert ve taleplerini dinledikleri toplantılara bu ad verilirdi. Herhangi bir sebepten zulme uğrayan yahut şiddetli bir ihtiyacı olan kimseler şikayet veya seslerini duyurabilmek için bir devlet yetkilisinin yahut padişahın geçeceği yere gidip yolunu gözleyerek beklerlerdi. Bâkî'nin bir beytinde bu âdetle karşılaşmaktayız. Zambak, hâlini padişaha arz etmek için elinde mektubuyla bekleyen birine benzetilmiştir.

Mektûbın elde tutmuş zambak reh-i çemende
Arz ide tâ ki hâlin sultân-ı kâm-kâre (G.470-5)

Devlet Büyüklerinin Yollarına Halı Serilmesi

Hükümdarların geçecekleri yola halı, kilim, şal ve kumaş sermek âdeti Türklerde oldukça eskidir. Bu âdet, günümüzde kırmızı halı serilmesi şeklinde devam ettirilmektedir.

Döşedi mihr-i felek yolları dîbâlar ile
İtdi teşrif çemen mülkini sultân-ı bahâr (K.18-8)

Nevruz ve Kadir Gecesi

Aşağıdaki beyitte ise dinî açıdan Müslümanlar arasında önemli bir yere sahip olan Kadir Gecesi ile Türk toplumunda yüzyıllardan beri kutlanan nevruza yer verilmiştir.

Ne 'ide benzedür rûz-ı visâlün dil ne nev-rûze
Şeb-i kadre irişenler irer ol rûz-ı fîrûze (G.417-1)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Mihraba Kandil Asılması

Kandil, içinde fitille zeytinyağı yakılan ve etrafa ışık veren kabın adıdır. Eski dönemlerde topraktan olanları kullanıldığı gibi camdan yapıp içine su ve yağ konulan kandillerde bulunmuş ve bunlar camilere asılmış. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşı mihrap alını da kandil olarak düşünülmüştür.

Kaşun üzre târ-ı müyunla cebînün gördiler
Nûrdan kandil asılmış sandılar mihrâbda (G.450-3)

Saf Hâlinde Namaza Durulması

Toplu hâlde, saflar tutarak namaz kılınması günlük hayattan bir sahne olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tururlar kible-i kûyına karşı
Çemende servler saf saf namâza (G.453-3)

Cuma Günleri Va‘z Verilmesi

Her cuma, cuma namazından önce va‘z verilmesi yine gerçek hayatın bir yansıması olarak aşağıdaki beyitte ele alınmıştır.

Vâ‘iz çıkarsa kürsîye her cuma gam degül
Ammâ bolayki lutf ide bayrama çıkmaya (G.474-3)

Beratların Tuğralarının Altınla Yazılması

“Osmanlı devleti teşkilatında bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere, tayin edilenlere vazifelerini icra salahiyetini tevdi etmek üzere, padişahın tuğrası ile verilen mezuniyet veya tayin emirleri hakkında kullanılan bir ıstılahtır. Berat, âdi bir emir veya tezkire gibi değildi. Divani yazı ile yazılır, tuğra da basılırdı.”⁴¹Aşağıdaki beyitten beratların tuğrasının genellikle altınla yazıldığını öğrenmekteyiz.

Tuğrâsı berâtun yazılır ekserî altun
Rûyunda kaşun zerd olur ise nola şâhâ (G.5-3)

Emrine râm oldılar sultân-ı aşkun kâ’inât
Kaşlarun tevkî u tuğrâ çekdiler ahkâmına (G.457-2)

⁴¹ M. Zeki Pakalın, *a.g.e.*, s.158.

Geceleri Fener Taşımak

Eskiden güvenliği sağlamak için büyük şehirlerde belirli saatten sonra halkın sokağa çıkmasına izin verilmezdi. “Yine edebî metinlerden anlaşıldığına göre gece sokağa çıkma yasağı zaman zaman fenersiz sokağa çıkma yasağı şeklinde hafifletilmekte yahut belirli bir saate kadar sokakta fenerle dolaşmaya izin verilmesi şeklinde sürdürülmekteydi. Bu yasak muhtemelen hırsız, katil, isyancı vb. şahısların karanlıktan istifadesini engellemek için konmuştu. Fener sayesinde gece sokakta yürüyen kimseler fark edilir, feneri olmayanların ise kötü niyetli olduklarına hükmedilirdi.”⁴² Aşağıdaki beyitlerde değişik hayaller etrafında geceleri fener taşıma zorunluluğuyla karşılaşmaktayız.

Rûşen kılalı meşale-i âh-ı derûnum
Gâlib görünür gicelerüm gündüzüm üzre (G.462-2)

Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra
Virdi sahn-ı çemenün yollarına fer lâle (G.466-4)

Yangınları Yeniçerilerin Söndürmesi

“Bilindiği gibi eskiden resmî ve düzenli bir itfaiye teşkilatı kurulana dek bu görevi yeniçeriler yerine getirmekteydi. Şehrin herhangi bir yerinde bir yangın çıktığında yeniçeriler oraya gidip müdahale ederlerdi. Fakat özellikle Yeniçeriler arasında disiplin kaybolduğu zamanlarda yangından istifade birtakım karışıklıklar, çirkin olaylar da eksik olmuyordu. Şöyle ki Yeniçeriler yangını söndürmek, kontrol altına almak için girdikleri evlerdeki kıymetli şeyleri yağma ediyorlar, hatta bazen kasıtlı olarak yangın çıkarıyorlardı. Yerli ve yabancı birçok kaynağın değindiği bu olaylardan birini de Kanuni zamanında ülkeye gelen, Avusturya elçisi Busbecg kaydetmiştir. Elçi, Amasya’da rastladığı bir yangını anlatırken şunları yazmıştır:

‘Bizim vardığımız günün gecesinde büyük bir yangın çıktı. Yeniçeriler mutat usulleriyle, civar evleri yıkarak bu yangını söndürdüler. Türk askerlerinin yangın çıkmasını arzu etmekte şüphesiz ki hakları vardır. Çünkü yangını söndürmek için istihdam edildikleri zaman -dediğim gibi mutat olan usul civar evleri yıkmaktır- yalnız evleri yananların değil, civar evdekilerin de eşyalarını yağma

⁴² Ahmet Atilla Şentürk, *Necati Beğ’in Sultan Beyazıt Medhiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s.105.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

ederler. Bunun için çok kere bir yağma vesilesi çıksın diye kendileri gizlice etrafı ateşe verirler.”⁴³

Ergavânlar tutuşup hürmen-i gül yanmag için
Gül-sitân milkine âteş kodı yir yir lâle (G.466-5)

Kuloğulları

Eskiden yeniçeriler oturak yani emekli olmadıkça evlenemezlerdi. Serhad yeniçerileri oturak oldukları zaman buldukları şehirde evlenirlerdi. Bunların çocuklarına kuloğlu denirdi. Kuloğulları kapıya çıkamaz yani harice gidemez, terfi edemezlerdi. Ancak civarda bir harp çıkarsa o zaman tımar veya zeamet sahibi olabilirdi.

Bir kul oğlu âfetün kûyında kaldı cân u dil
Kapuya çıkmaz neylesün bî-çâreler (G.59-4)

Er Çırağı

Eskiden bazı mübarek gecelerde çocuklar, fakirler, seyyah dervişler, abdallar ellerine aldıkları bir tepsinin üzerine mum yakarak uğradıkları kapılardan hediye veya para toplarlarmış. Bu tepsie de er çırağı denilirmiş. Bu mum ile dolaşan kişilerin tepsilerine, insanlar gönüllerinden geçeni bırakırlarmış. Er çırağına şedde-çerâğ ya da erenler çırağı da denirmiş.

Nergis üzre berg-i zerd ü jâleler kim vardur
Er çerâğına dizilmiş dirhem ü dînârdur (G.110-1)

Kabaktan Kadeh Yapılması

Eskiden su kabakları kurutulup içleri çıkarılır ve değişik amaçlarla kullanılmış. Büyüklerinin şarap testisi, küçüklerinin de kadeh olarak kullanıldığı olmuş.

Kasd eyler agzu öpmek için dâ'imâ kabak
Olur bogazı iplü degüldür şehâ kabak (G.241-1)

⁴³ Selçuk Aylar, “Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Hazırlayan Mehmet Kalpaklı, YKY. Yayınları, İstanbul 1999, s.460.

Sarığa Mermerşâhî Sarılması

Mermerşâhî, ince tülbentten daha sık dokunmuş bir çeşit kumaştır. Çocuklara gömlek yapıldığı gibi, hocalar da onunla sarık sararlarmış.

Hâce ursun başına destâr-ı mermerşâhîyi
Lâubâlî âşıkun farkında bir sâgar yiter (G.49-3)

Dâl-Tâc

Eskiden kavuk giyildiği dönemlerde yolculuk esnasında kavuğun ağırlığından kurtulmak için kavuk çıkarılıp yerine daha hafif bir başlık takılırmış. Bu hafif başlığa da dâl-tâc denilirmiş. Aynı şekilde namazda da kavuk düşmesin diye çıkarılırmış. Aşağıdaki beyitte de gökyüzü bayram namazı için hazırlık yapmış, “dâl-tâc”ı takmıştır. Burada gökyüzünün dâl-tâcî da hilaldir.

Gûyâ hâzır olur irte salât-ı îda
Dâl-tâcın başına geydi sipihr-i gaddâr (K.25-6)

Hilal ve Sarık

“Hilal”in, sözlük anlamı tırnak kesintisi demektir. Aralarındaki benzerlikten dolayı yeni aya da hilal denilmiştir. Ayrıca hilal, eskiden diş kurcalamak için özel yapılmış kürdana verilen addır. Bu hilaller daha ziyade sarık içinde taşınırmış ve gümüşten olanı makbul imiş. “Yûsufî destâr” ise eski başlıklardan birinin adıdır. Padişahlarla vezirlerin ve diğer bir kısım büyük memurların giydikleri bu kavuğun başa geçecek tarafı dar, tepeye doğru genişleyen üstü dilimliymiş. Dilimli tepe kısmı hariç, diğer kısımlar tülbentle örtülüp ön kısmına da iki sorguç takılırmış. Rivayete göre bu sarığı Yavuz Sultan Selim Mısır’dan getirmiştir ve bu sarık Hz. Yûsuf’a aittir. Aşağıdaki beyitte eski toplum hayatının bir parçası olan Yûsufî destâr ve hilal birlikte kullanılmıştır:

Sarındı meh yine bir hûb Yûsufî destâr
Sokundu farkına bir dâne ince sîm hilâl (K.20-5)

Bele Hançer Takılması

Yine aşağıdaki beyitte de giyim kuşamla ilgili olarak bele hançer takılmasına rastlıyoruz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

İki hançer takınmış ey Bâkî
Haste-çeşmi solında sağında (G.424-7)

Kemer eylerdi kolın ince bilüne Bâkî
Girmese hançer-i hûn-rîzûn eger araya (G.467-7)

Eski Meclislerdeki Kavgalar

Meclisler, eski toplum hayatının vazgeçilemez eğlence ortamlarıdır. Ancak bu ortamda içki olduğu için kavgalar da kaçınılmazdır. İçkiyi fazla kaçıranların kavga çıkardıkları, hatta çeşitli amaçlarla kullanılan ve içine içki de konulan sukabaklarını birbirlerinin başlarına vurmaya istedikleri, ancak bu kabakların onları sakinleştirmek için araya giren ve olayla ilgisi olmayan kişilerin başına isabet etmesinden hareketle “kabak başında patlamak” deyiminin oluştuğunu biliyoruz. Bâkî'nin bir beytinde de meclislerde çıkan bu kavgalardan birine şahit olmaktadır.

Çeşmümden akan hûn ile sâgâr tola yazdı
Meclisde geçen gice yine kan ola yazdı (G.529-1)

Kıldan Tuzaklarla ve Yemle Kuş Avlanması

Divan şiirinde âşığın gönül kuşu için sevgilinin yanağındaki ben tane, saçı da tuzaktır. Eskiden tuzakların kıldan yapılması böyle bir hayale zemin hazırlamıştır.

Ârzû-yı dâne-i hâl-i ruhunla âkîbet
Düşdi hayfâ murg-ı dil sayyâd-ı zülfün dâmına (G.480-3)

Âyinedâr

Eskiden geline, meşşataya yardım eden hizmetçi ya da giyinen, süslenen birisine ayna tutarak yardım eden kişiye ayinedâr denilirdi. Aşağıdaki beyitte güneş bir ayinedâra benzetilmiştir. Cemâlün pertevinden nûr-bahş ol mâh u hürşide
Güneş âyîne-i hüsnün felek âyîne-dâr olsun (G.352-2)

Leventler ve Yâr Tekmesi

Levent, eskiden bahriyye askeri ve gemici anlamında kullanılırdı. Leventler cakalı bir tavır ile dolaştıklarından onlar gibi kabadayı mizaçlı olanlara şeh-levent denilmiştir. Burhan-ı Katı'da leventler şöyle tarif edilir: “İstilahda ol serheng-i bî-ferhenge denir ki,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

duruşunda havf u hayâdan eser olmayıp bî-bâk ü bî-pervâ halka itâle-i dest-i teaddi ve emvâllerinde indinde beğendiği gibi alıp kat'a insâf ve mübâlât eylemeye.”⁴⁴ Bâkî'nin aşağıdaki beytinde de sünbül üzerinden şehleventlerin bir portresinin çizildiğini görmekteyiz. Sünbül şehleventler gibi külahının kenarını eğip düğmelerini baştan başa çözmüştür. Bu arada külahların kenarını eğme âdetine de değinmeliyiz. Eskiden feslerin, külahların bir tarafını bastırıp kırmak yiğitlik alameti sanılmış. Böyle külahının ya da fesinin bir tarafı basık olanlara “yâr tekmesine uğramış” denilmiştir.

Şeh-levendâne şikest eyledi taraf-ı külehin
Gögsünün düğmelerin çözdü ser-â-ser sünbül (K.24-2)

Eski Dolmuş Yolculukları

“İstanbul'da sandallar müşteri ile tamamen dolmadıkça kalkmazlar ve mütemadiyen dolmuşa bir diye bağırırlardı. Bu, daha bir müşteriye ihtiyaç var, kalkacağım demektir. Boğaziçine vapur işlemediği devirlerde meselâ Sirkeci'den kalkan dolmuş sandal Beykoz'a iki saatte varacağı için erbab-ı safadan olan yolcular her türlü işret levazımıyla yola çıkarlar, demlenerek, okuyup eğlenerek giderlermiş.”⁴⁵ Bâkî'nin aşağıdaki beyti de bu dolmuş yolculuklarını anlatmaktadır.

Kenâr-ı ayş u safâya geçilse tolmuş ile
Yine pür olsa mey-i hoş-güvâr zevrakda (G.444-2)

Şarabın Yasaklanması

Kanuni devrinde, Ebussuûd Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde bir içki yasağı olmuş, daha uygun bir söyleyişle, içki söyleyenler sıkıca takip edilmişti. Bu arada, 1562 yılının Ağustos ayı sonlarında, Kanunî, şarap getiren gemileri İstanbul'da, Galata önünde yaktırdığında o sıralarda Ebussud Efendi'nin danışmendi olan Bâkî, şu gazeli yazarak o döneme ait toplumsal bir olayı yansıtmıştır.

Rindler câmun habâb-âsâ yüzine baktılar
Mey gibi sâki-i bezmün ayagina akdılar

Keşti-i sahbâ keş-â-keşden halâs olmaz dahi

⁴⁴ **Burhân-ı Kâti Mütercim Âsım Efendi**, Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK, Ankara 2000, s.488.

⁴⁵ Ahmet Talat Onay, a.g.e.,s.120.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Tutdılar kanlu gibi muhkem resenler takdılar

Raht u bahtın zevrakun hışm âteşine yakmaga
Vardılar gammâzlar şâh-ı cihâna çakdılar

Bir iki mismârına var ise göz dikdün diyü
Başına gammâzun erbâb-ı zarâfet kaktılar

Bâkiyâ kılsun muattar bezm-i âfâkı nesîm
Pâdişâhun micmer-i adlinde sandal yakdılar (G.117)

Yine aşağıdaki beyitler de o dönemde uygulanan içki yasağını anlatmaktadır.

Bâki gözinden eyle hazer sorma leblerin
Zinhâr gâfil olma şarâbun yasası var (G.53-6)

Cür'a saçdıkları yir kân-ı Bedahşân'a deger
La'l ü yâkûtı nider mey-gede kallâşları (G.483-6)

Reh-i mey-hâneyi kat' itdi tîg-ı kahrı sultânun
Su gibi arası kesdi Sıtanbûl u Kalâtâ'nun (G.279-1)

Şarabın Yasaklanmasıyla Esrar Kullanımının Artması

Yukarıda, birçok dönemde olduğu gibi Kanunî döneminde de şarabın yasaklandığından bahsetmiştik. Bâkî, şu beyitinde şarabın yasaklanmasıyla insanların esrar kullanımına yöneldiğini söyleyerek toplumsal bir gerçeğe işaret etmektedir.

Keyfiyyet-i esrâra döşendi zürefâ hep
Gûyâ ki mey-i nâba gözi degdi habâbun (G.269-1)

Nâkûs

Eskiden Arap memleketlerinde çan kulesi ve madenî çan olmadığı için yassı bir tahtaya ağaç bir çomakla vururlar, o takırdı ile Hıristiyanlar mabetlere çağrılırdı. İşte nâkûs Arapçada o yassı tahtanın adıdır. Ağaç çomağa da vebil denilirdi.

Aldun hezâr mey-kedeyi mescid eyledün
Nâkûs yerlerinde okutdun ezânları (Tk. Bend. I-VI-6)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

e. Bazı Sağlık Uygulamaları

Gülbeşekerle Hastaların İyileşmesi

Gülbeşeker “gül yaprağı ve bal karışımından elde edilen, balgamı kestiği, ciğeri kuvvetlendirdiği ve yemeği hazmettirdiği düşünülen bir çeşit macundur. Aynı zamanda şekerli bir gül tatlısı olan bu macun eskiden kuvvet şurubu olarak da kullanılmıştır.”⁴⁶

Dil-i mecrûha şifâ-bahş ruh u la'lündür
Gül-be-şekkerle bulur kuvveti tab'-ı bîmâr (K.18-46)

Tutyanın Kanı Kesmesi

Sürme eskiden beri kullanılan bir güzellik unsurudur. Gözlere güzellik vermesinin yanı sıra göze güç kazandırması gibi sağlık açısından bazı faydaları da bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte sürmenin kanı durdurması ele alınmış, sevgilinin ayağının toprağı, âşığın gözyaşlarını dindirip kanı durduracak bir sürme olarak tasavvur edilmiştir.

Ola kim bir pâre yaşın dindürüp kanın kese
Hâk-i pâyun tûtiyâsın dîde-i hûn-bâre çek (G.254-2)

Tutyâya Mücevher Katılması

“İnci tanesini havanda döğerler ama kadri yine yücedir, ya ilaç olarak göze çekilir, yahut macun haline getirilir, kalp ferahlığı için yenir.”⁴⁷

Bilürsin nûr-ı dîdem tûtiyâ katılır cevher
Nola aglarsa hâk-i pâyüne çeşm-i güher-pâşum (G.322-4)

Ayağı toprağıdur kuhl-ı cevâhir encüme
Âsitânı hâkidür iklîl-i fark-ı Ferkadân (K.22-18)

Badem Üzerine Muska Yazılması

Badem üzerine muska yazma hususunda Tahir Olgun şunları söylemektedir: Badem üzerine muska yazıldığını bilmiyordum, ama sıtma tutanlara yedirmek üzere üç tane badem üzerine ‘ezan, ezin, pesin’ kelimeleri -Hz. Mevlana’dan kalma bir âdet olarak- Mevlevî

⁴⁶ Ömer Özkan, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 545.

⁴⁷ Selçuk Aylar, *a.g.m.* s.460.

şeyhleri tarafından yazılır ve sırasıyla her gün bir tanesi hastaya verilir. Mühürler üstünde yazı bulunması ve bazılarının beyzî olması yahut yazısının o şekilde istif edilmesi dolayısıyla Bâkî hem bu âdete telmih hem de yeni bir mazmun sarf etmek için o beyti yazmış olsa gerektir.”⁴⁸

Nüşa yazdursa aceb olmaya bâdâm üzre
Teb-i hicrâna ılâc eylemek ister hâtem (K.19-12)

Buhûr-ı Meryem

Meryemanaeli de denilen bir çiçektir. Hz. Meryem doğum yaparken zorlanmış ve bir çiçeği tutmuş, o çiçek daha sonra el şeklinde belirmiştir. Sonraları bu çiçek doğumlarda kullanılmaya başlanmıştır. Doğum yapacak kadının ağrısı tutunca ebe bu çiçeğin kuru bir yaprağını suya atarmış. Çiçek suda açıldıkça doğum kolaylaşmış.

İrişdi hâkden bûy-ı bahûr-ı Meryem eflâke
Muattar eyledi göklerde dâmân-ı Mesîhâ'yı (K.15-5)

Dârû-yı Huşber

İçeni ve koklayanı uyutan bir terkiptir. Eskiden düşman ordusuna girip bu terkibi saçarak düşmanlarını uyutup askerî bilgileri alırlarmış. Günümüzde uyuşturucu ya da keyif vericiler yerine kullanılan bir tabirdir.

Sûz-ı aşkundan dimâgum şol kadar âşüfte kim
Mey degül âsûde kılmaz dârû-yı huş-ber bile (K.10-4)

Delilerle İlgili Uygulamalar

Zaman zaman beyitlerde kızıl deli ifadesiyle karşılaşmaktayız. “Kızıl deli” ya da “kıpkızıl deli” tabirleri bugün kullandığımız “zırdeli” kavramına karşılık gelmektedir.

Lâle çemende başı açık kıpkızıl deli
Sevdâ-yı hâl-i yâr ile muhtel dimâğı var (G.53-4)

Ruhunun lâle baş açık delüsi
Hâli sevdâsı var dimâğında (G.424-3)

⁴⁸ Tahir Olgun, *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar*, Akçağ, Ankara 1995, s.26.

Aşağıdaki beyitlerde delilerin zincire vurulması hadisesi değişik hayaller etrafında işlenmiştir.

Zülfünden ayrı Bâki bir hâl ile yürür kim
Zencîrden boşanmış dîvânedür sanurlar (G.115-5)

Dîvânelik zamânıdır âvâre gönlünü
Zencîrlerle zabt idemez cûy-bârı gör (G.122-5)

Nev-bahâr oldı yine geldi cünûn eyyâmı
Takdı zencîrlerin bâd-ı bahâr enhârun (G.276-3)

f. Kullanılan Paralar

Filori

Osmanlı döneminde kullanılan Floransa'da basılmış olup üzerinde çiçek (gül) kabartması bulunan altın paranın adıdır. "Bahar askeri kış memleketini yağmalayıp güller, kalkanlarıyla filoriyi paylaştılar." şeklinde nesre çevirebileceğimiz aşağıdaki beyitte gül kalkana, gülün ortasındaki sarı kısım altına benzetilmiştir. Burada eski Türk akıncılarının kalkanlarını altınla doldurarak aralarında paylaştıklarına işaret edilmiştir.

Güller siperler ile üleşdi **filoriyi**
Mülk-i şitâyı gâret idüp leşger-i bahâr (G.130-3)

O dönemlerde üzerinde gül motifi bulunduğu için filoriye gül denilmekteydi. Aşağıdaki beyitte de filori yerine açık istiare yoluyla gül kelimesi kullanılmıştır.

Çemende ayşa gelmiş gonca-i ter
Biraz **gül** bağlamış bir dest-mâle (G.456-2)

Çerâg-ı mâha yine bir **filori** dikdi güneş
Gören kimesne kenârın meh-i nev itdi hayâl (K.20-3)

Lutfundan irdi Bâki'ye rengîn **filoriler**
Gûyâ saçıldı meclise bir dest-mâl gül (G.308-7)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Kızıl Altın

Çil altın yerine kullanılan bir tabirdir.

Gönül dâg-ı gamunla sînede bir şem‘ uyandırmış
Çerâg-ı aşka bir garrâ **kızıl altın**ı yandırmış (G.219-1)

Yalvarı

Hintçe filori manasındadır.

Güzeller mihrîbân olmaz demek yanlışdur ey Bâkî
Olur vallâhi billâhi hemân **yalvarı** görsünler (G.55-5)

Akçe ve Dinar

Akçe gümüş para, dinar ise altın paradır. Bu nedenle akçe için ak, dinar için kızıl ifadeleri kullanılmıştır.

Beni müflis sanur gerçi görenler rûy-ı zerdümden
Velî ag akçadur eşküm kızıl dînârdur dâgum (G.335-3)

Mangır

Bakırdan kesilmiş, dördü bir akçe kıymetinde eski bir paradır. Rengi kırmızı olduğu için fûls-i ahmer de denilirmiş. Bugün “meteliğe kurşun atmak” deyimini o zamanlar “fûls-i ahmere muhtaç” şeklinde kullanılmış. Bu da mangırın değerli bir para olmadığını göstermektedir.

Bâg-ı ruhunda hattun irişse benefşenün
Âlemde kimse almazdı **mankıra** bâgını (G.487-4)

Tîrünün ey kaşı ya **mankıra** geçmez sa‘yı
Sînemin dâgını ol hançer-i bürrân deldi (G.501-4)

g. Oyunlar**Yüzük Oyunu**

Yüzük oyunu, genellikle fincan, mendil gibi şeylerin altına gizlenen yüzüğün bulunması esasına dayanır. Yüzük oyunu Araplar, Farslar ve diğer milletlerde de mevcuttur. Beyitte rakibin, sevgilinin yüzüğe benzeyen dudaklarını gönlünde gizlediği söylenerek yüzük oyununa yer verilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Dilde mühr-i hâtem-i la'lün nihân itmiş rakîb
Dîv işitdük bir zamân mühr-i Süleymân gizlemiş (G.214-3)

Satranç

“İstanbul’da ve büyük dairelerin her birinde, hatta kahvehanelerde bile oynanan pek eski ve ünlü bir oyundur... Satranç meraklıları, bu oyunda mahareti olanları kendi evlerine çağırır ya da o adamı arar bulur, tanışarak oyununu görürdü. Satranç oyunu pek çok kimsenin ekabirle dostluk kurmalarına ve hatta aileye girmelerine, birbirlerine akraba olmalarına kadar varan ilişkilere vesile olmuştur.”⁴⁹ Görüldüğü gibi satranç eski toplum hayatında bugünkünden çok daha önemli bir yere sahipti. Dolayısıyla beyitlerde toplum hayatının bir yansıması olarak kendisine bir yer bulmuştur.

Beydak-ı hâl-i ruhun zülfünle mestûr eyleme
Almaga şâhum gönül ferzânesin açmazdan (G.364-2)

Tavla

Bâkî Divanı’nda yer alan diğer bir oyun da tavladır.

Ne aceb dâğların işler ise ey dil-i zâr
Çürimiş nerd-i mahabbetde bir iki pulun (G.266-2)

Sonuç

Mahallileşmeyi biçim, içerik ve Türkçenin kullanımı olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirecek Bâkî Divanı’nda mahallileşmenin kendini en çok Türkçenin kullanımında gösterdiğini, içerik olarak da bu anlamda çok zengin olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız biçim olarak klasik anlayışın dışına çıkmamıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi mahallileşme, bir edebî anlayış olarak akım olmanın birçok ilkesine sahiptir. Bu nedenle onu, kendi şartları içinde değerlendirerek akım olarak nitelendirmenin yanlış olmayacağını düşünüyoruz. Sonuçta hangi adla adlandırılırsa adlandırılınsın mahallileşme, divan şairlerinin yaşadıkları topluma uzak kalmadıklarının, şahit oldukları bazı gerçek olaylar da dahil olmak üzere sosyal ve kültürel hayata dair sayısız unsuru eserleri vasıtasıyla bugüne taşıdıklarının güzel bir kanıtıdır. Yaşanılan çevrenin şiire

⁴⁹ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, Hazırlayanlar: Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.379.

yansıtılmasından çeşitli âdetlere, halk arasında yaygın olan pek çok inanıştan, gerçek olaylara, sağlıkla ilgili uygulamalara kadar sosyal hayatın birçok parçası, divan şairlerinin aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı olarak divanlara yansımış, günümüze kadar ulaşarak yüzyıllar öncesi bugüne taşınmıştır. Ancak divan şairleri günlük hayatı şiirlerinde işlerken bunları çeşitli edebî sanatlar ve hayaller içinde sunduklarından bu bilgilere ulaşmak biraz zorlaşmış ve bu durum bilinçli ya da bilinçsiz olarak divan edebiyatına karşı olumsuz kanaatler geliştirilmesine yol açmıştır.

Ön yargılardan sıyrılarak divan şiirine dikkatle eğilmek, Osmanlı toplum hayatının tanınması ve kültür tarihimizin karanlıkta kalmış taraflarının gün ışığına çıkarılması açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, Hazırlayanlar: Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü** 3 Cilt, TDK. Yayınları, Ankara 1978.
- AVŞAR, Ziya, “*Türkî-i Bâsiti Yeniden Tartışmak*”, Bilig, 18/Yaz, 2001, s. 127-144.
- AYLAR, Selçuk, “*Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek*”, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Hazırlayan Mehmet Kalpaklı, YKY., İstanbul 1999, s.459-464.
- AYYILDIZ, Mustafa, BİRGÖREN Hamdi, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Akçağ, Ankara 2003.
- BANARLI, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II**, İstanbul 1998.
- BATİSLAM, H. Dilek, “*Nedim’in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler*” Türkoloji Araştırmaları 1997, Fuat Özdemir Anısı, Adana 1997, s. 107-123.
- BATİSLAM, H. Dilek, **Nedim Divanı’nda Mahallileşme** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana 1993.
- BİLKAN, Ali Fuat, **Nâbi Divanı**, MEB. Yayınları, İstanbul 1997.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

- BİLKAN, Ali Fuat, “Orta Klasik Dönem: Nazım”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C.5, AKM. Yayınları, Ankara 2004, s.355-414.
- BOZDOĞAN, Ahmet, “Dönem ve Akım Nitelemeleri Arasında Kalmış Bir Terim: Millî Edebiyat”, **İlmî Araştırmalar**, S.22, 2006 Güz, s. 15-32.
- Burhân-ı Kâtı Mütercim Âsım Efendi**, Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK. Yayınları, Ankara 2000.
- ÇETİŞLİ, İsmail, **Batı Edebiyatında Edebî Akımlar**, Akçağ, Ankara 2003.
- DOĞAN, Muhammet Nur, **Eski Şiirin Bahçesinde**, Alternatif Yayınevi, İstanbul 2005.
- EYÜBOĞLU, E. Kemal, **Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler**, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul 1975.
- İSEN, Mustafa, **Ötelere Bir Ses**, Akçağ, Ankara 1997.
- KEFELİ, Emel, **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **Edebiyat Araştırmaları I**, Akçağ, Ankara 2004.
- KUDRET, Cevdet, **Örnekleriyle Edebiyat Bilgileri**, C. 2, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- KURTOĞLU, Orhan, “Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği”, Millî Folklor Dergisi, Yıl:21, S.81, 2009, s. 89-99.
- KÜÇÜK, Sabahattin, **Bâkî Dîvânı**, TDK. Yayınları, Ankara 1994.
- KÜÇÜK, Sabahattin, “Bakinin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri”, Türk Dünyası Araştırmaları S.9, Aralık 1999, s.165-179.
- LEVEND, Agah Sırrı, **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- MACİT, Muhsin, “Mahallileşme Cereyanı ve Nedim”, Yeni Türkiye (Osmanlı) 9 (Kültür ve Sanat), Ankara 1999, s.711-717.
- MAZIOĞLU, Hasibe, **Divan Edebiyatında Sadeleşme Akımı**, Dil Yazıları I, TTK, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 48-50.
- MENGİ, Mine, “Necati'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı”, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, C.2, S.4, Ocak 1986, s. 47-57.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

-
- MERMER, Ahmet, **Türkî-i Basît ve Aydınlı Visâlî'nin Şiirleri**, Akçağ, Ankara 2006.
- OLGUN, Tahir, **Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar**, Akçağ, Ankara 1995.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, “*Türk Yazın Tarihinde Akımlar*”, **Türk Dili Dergisi Türk Edebiyatında Yazın Akımları Özel Sayısı**, S. 349, s. 411-435.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III Cilt**, İstanbul 1993.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, KARTAL, Ahmet, **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2004.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, “*Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler*”, **Türk Dili**, S.495, Mat 1993a, s. 175-188, S.500, s. 211-223.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, **Necati Bey'in Sultan Beyazıt Medhiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- TANYERİ, M. Ali, **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**, Akçağ, Ankara 1999.